ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 23ης Απριλίου 2009 *

Στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-378/07 έως C-380/07,

με αντικείμενο αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, τις οποίες υπέβαλε το Μονομελές Πρωτοδικείο Ρεθύμνης (Ελλάδα) με αποφάσεις της 19ης, της 20ής και της 23ης Ιουλίου 2007, οι οποίες περιήλθαν στο Δικαστήριο στις 8 Αυγούστου 2007, στις δίκες

Κυριακή Αγγελιδάκη (C-378/07),

Αναστασία Αϊβαλή,

Αγγγελική Βαβουράκη,

Χρυσή Καπαρού,

Μανίνα Λιονή,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ελληνική.

Ευαγγελία Μακρυγιαννάκη,

Ελεονώρα Νησανάκη,

Χριστιάνα Παναγιώτου,

Άννα Πιτσιδιανάκη,

Μαρία Χαλκιαδάκη,

Χρυσή Χαλκιαδάκη

κατά

Οργανισμού Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ρεθύμνης,

και

Χαρίκλεια Γιαννούδη (C-379/07),

Γεώργιος Καραμπουσάνος (C-380/07),

Σοφοκλής Μιχόπουλος

κατά

Δήμου Γεροποτάμου,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Rosas, πρόεδρο τμήματος, A. Ó Caoimh, (εισηγητή), J. N. Cunha Rodrigues, U. Lõhmus και P. Lindh, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: J. Kokott
γραμματέας: L. Hewlett, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 8ης Οκτωβρίου 2008,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— οι Κ. Αγγελιδάκη κ.λπ., εκπροσωπούμενοι από τους Ι. Κουτσουράκη, Φ. Δερμιτζάκη και Κ. Τοκατλίδη, δικηγόρους,

— ο Οργανισμός Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ρεθύμνης, εκπροσωπούμενος από τον Μ. Δρυμάκη, δικηγόρο,

— η Χ. Γιαννούδη, εκπροσωπούμενη από τους Ι. Ζουρίδη, Φ. Δερμιτζάκη και Κ. Τοκατλίδη, δικηγόρους,

— οι Γ. Καραμπουσάνος και Σ. Μιχόπουλος, εκπροσωπούμενοι από τους Ι. Ζουρίδη και Μ.-Μ. Τσίπρα, δικηγόρους,

— ο Δήμος Γεροποτάμου, εκπροσωπούμενος από τον Ν. Μιχελάκη, δικηγόρο,

— η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις Κ. Σαμώνη, Ε. Μαμούνα και Μ. Μιχελογιαννάκη,

— η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον I. M. Braguglia, επικουρούμενο από τον P. Gentili, avvocato dello Stato,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τη Μ. Πατακιά και τον M. van Beek,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 4ης Δεκεμβρίου 2008,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Οι αιτήσεις για την έκδοση προδικαστικής απόφασης αφορούν την ερμηνεία της ρήτρας 5, σημεία 1 και 2, και της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη στις 18 Μαρτίου 1999 (στο εξής: συμφωνία-πλαίσιο) και περιλαμβάνεται στο παράρτημα της οδηγίας 1999/70/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1999, σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, την UNICE και το CEEP (ΕΕ L 175, σ. 43).

2 Οι αιτήσεις αυτές υποβλήθηκαν στο πλαίσιο ένδικων διαφορών μεταξύ αφενός της Κ. Αγγελιδάκη και δεκατριών άλλων μισθωτών και αφετέρου των εργοδοτών τους, και συγκεκριμένα του Οργανισμού Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ρεθύμνης και του Οργανισμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης Ρεθύμνης «Δήμος Γεροποτάμου», σχετικά με τον χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας τους με τους εν λόγω εργοδότες και τη μη ανανέωση των συμβάσεων αυτών.

Το νομικό πλαίσιο

Η κοινοτική νομοθεσία

3 Η οδηγία 1999/70 στηρίζεται στο άρθρο 139, παράγραφος 2, ΕΚ και αποσκοπεί, σύμφωνα με το άρθρο 1, «στην υλοποίηση της συμφωνίας-πλαισίου […] που εμφαίνεται στο παράρτημα και η οποία συνήφθη […] μεταξύ διεπαγγελματικών οργανώσεων γενικού χαρακτήρα (CES, UNICE, CEEP)».

4 Από την τρίτη, την έκτη, την έβδομη, τη δέκατη τρίτη, τη δέκατη τέταρτη, τη δέκατη πέμπτη και τη δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη της εν λόγω οδηγίας καθώς και από το πρώτο έως τρίτο εδάφιο του προοιμίου και από τα σημεία 3, 5 έως 8 και 10 των γενικών παρατηρήσεων της συμφωνίας-πλαισίου προκύπτουν τα εξής:

— Η δημιουργία της εσωτερικής αγοράς πρέπει να οδηγήσει σε βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα μέσω της προσεγγίσεως των εν λόγω συνθηκών με στόχο την πρόοδο, ιδίως όσον αφορά τις μορφές εργασίας εκτός της εργασίας αορίστου χρόνου, προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερη ισορροπία μεταξύ ευελιξίας στον χρόνο εργασίας και ασφάλειας για τους εργαζομένους.

— Οι σκοποί αυτοί δεν μπορούν να επιτευχθούν ικανοποιητικά από τα κράτη μέλη, οπότε κρίθηκε ότι προσήκει η επεξεργασία ενός νομικά δεσμευτικού κοινοτικού μέτρου σε στενή συνεργασία με τους αντιπροσωπευτικούς κοινωνικούς εταίρους.

— Τα μέρη της συμφωνίας-πλαισίου αναγνωρίζουν αφενός ότι οι συμβάσεις αορίστου χρόνου είναι και θα συνεχίσουν να είναι η γενική μορφή εργασιακών σχέσεων, αφού συμβάλλουν στην ποιότητα ζωής των οικείων εργαζομένων και στη

βελτίωση της απόδοσής τους, αλλά αφετέρου ότι οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου ανταποκρίνονται, υπό ορισμένες περιστάσεις, στις ανάγκες τόσο των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων.

— Η συμφωνία-πλαίσιο διακηρύσσει τις γενικές αρχές και τις ελάχιστες απαιτήσεις για τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, καθορίζοντας ένα γενικό πλαίσιο για την εξασφάλιση της ίσης μεταχείρισης των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, καθόσον τους προστατεύει από τις διακρίσεις, και για την πρόληψη των καταχρήσεων από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, ενώ αναθέτει στα κράτη μέλη και στους κοινωνικούς εταίρους τον καθορισμό των λεπτομερών τρόπων εφαρμογής των εν λόγω αρχών και επιταγών, ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες σε κάθε κράτος μέλος και στους διαφόρους τομείς δραστηριοτήτων, περιλαμβανομένων και των δραστηριοτήτων εποχιακής φύσης.

— Για τους λόγους αυτούς, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης θεώρησε ότι η προσήκουσα πράξη για την υλοποίηση αυτής της συμφωνίας-πλαισίου είναι η οδηγία, καθόσον δεσμεύει τα κράτη μέλη ως προς το αποτέλεσμα που πρέπει να επιτευχθεί, ενώ τους αφήνει την ελευθερία επιλογής του τύπου και των μέσων.

— Όσον αφορά, ειδικότερα, τους όρους που χρησιμοποιούνται στη συμφωνία-πλαίσιο χωρίς να ορίζονται επακριβώς, η οδηγία 1999/70 αφήνει στα κράτη μέλη τη μέριμνα να ορίσουν τους εν λόγω όρους σύμφωνα με την εθνική τους νομοθεσία ή/και τις εθνικές τους πρακτικές, με την προϋπόθεση ότι οι σχετικοί ορισμοί δεν θα είναι αντίθετοι προς τη συμφωνία-πλαίσιο.

— Κατά τα υπογράφοντα τη συμφωνία-πλαίσιο μέρη, η χρησιμοποίηση συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου βάσει αντικειμενικών λόγων είναι ένας τρόπος για να προληφθούν οι καταχρήσεις σε βάρος των εργαζομένων.

5 Η ρήτρα 1 της συμφωνίας-πλαισίου έχει ως εξής:

«Σκοπός της [...] συμφωνίας-πλαισίου είναι:

α) η βελτίωση της ποιότητας της εργασίας ορισμένου χρόνου με τη διασφάλιση της εφαρμογής της αρχής της μη διάκρισης,

β) η καθιέρωση ενός πλαισίου για να αποτραπεί η κατάχρηση που προκαλείται από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή εργασιακών σχέσεων ορισμένου χρόνου.»

6 Η ρήτρα 2 της συμφωνίας-πλαισίου προβλέπει τα εξής:

«1. Η παρούσα συμφωνία εφαρμόζεται σε όλους τους εργαζομένους ορισμένου χρόνου που έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας όπως αυτές καθορίζονται από τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική σε κάθε κράτος μέλος.

2. Τα κράτη μέλη ύστερα από διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους ή/και οι κοινωνικοί εταίροι μπορούν να αποφασίσουν ότι η παρούσα συμφωνία δεν εφαρμόζεται:

α) στις σχέσεις βασικής επαγγελματικής κατάρτισης και τα συστήματα μαθητείας,

β) στις συμβάσεις ή τις σχέσεις εργασίας που έχουν συναφθεί στο πλαίσιο ενός ειδικού δημόσιου ή από το δημόσιο υποστηριζόμενου προγράμματος κατάρτισης, ένταξης και επαγγελματικής επανεκπαίδευσης.»

7 Η ρήτρα 3 της ίδιας συμφωνίας-πλαισίου ορίζει τα εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας συμφωνίας,

1. ως “εργαζόμενος ορισμένου χρόνου” νοείται ένα πρόσωπο που έχει σύμβαση ή σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου συναφθείσα απευθείας μεταξύ του εργοδότη και του εργαζομένου, η λήξη της οποίας καθορίζεται από αντικειμενικούς όρους, όπως παρέλευση συγκεκριμένης ημερομηνίας, ολοκλήρωση συγκεκριμένου έργου ή πραγματοποίηση συγκεκριμένου γεγονότος

2. ως “αντίστοιχος εργαζόμενος αορίστου χρόνου” νοείται ο εργαζόμενος που έχει σύμβαση ή σχέση εργασίας αορίστου χρόνου στην ίδια επιχείρηση και απασχολείται στην ίδια ή παρόμοια εργασία/απασχόληση, λαμβανομένων υπόψη των προσόντων ή των δεξιοτήτων. Όπου δεν υπάρχει αντίστοιχος εργαζόμενος αορίστου χρόνου στην ίδια εκμετάλλευση, η σύγκριση πρέπει να γίνεται με αναφορά στην εκάστοτε εφαρμοζόμενη συλλογική σύμβαση, ή, όταν δεν υπάρχει οικεία συλλογική σύμβαση, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία ή τις εθνικές συλλογικές συμβάσεις ή πρακτικές.»

8 Η ρήτρα 4 της συμφωνίας-πλαισίου ορίζει τα εξής:

«1. Όσον αφορά τις συνθήκες απασχόλησης, οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται δυσμενώς σε σχέση με τους αντίστοιχους εργαζομένους αορίστου χρόνου μόνον επειδή έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου, εκτός αν αυτό δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους.

2. Όπου κρίνεται αναγκαίο, εφαρμόζεται η αρχή “pro rata temporis”.

[…]»

9 Η ρήτρα 5 της συμφωνίας-πλαισίου ορίζει τα εξής:

«1. Για να αποτραπεί η κατάχρηση που μπορεί να προκύψει από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, τα κράτη μέλη, ύστερα από διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική, ή/και οι κοινωνικοί εταίροι, όταν δεν υπάρχουν ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα για την πρόληψη των καταχρήσεων, λαμβάνουν, κατά τρόπο που να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες ειδικών τομέων ή/και κατηγοριών εργαζομένων, ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα μέτρα:

α) αντικειμενικούς λόγους που να δικαιολογούν την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας,

β) τη μέγιστη συνολική διάρκεια διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου,

γ) τον αριθμό των ανανεώσεων τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας.

2. Τα κράτη μέλη ύστερα από διαβουλεύσεις με τους κοινωνικούς εταίρους ή/και οι κοινωνικοί εταίροι καθορίζουν, όταν χρειάζεται, υπό ποιες συνθήκες οι συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου:

α) θεωρούνται "διαδοχικές",

β) χαρακτηρίζονται συμβάσεις ή σχέσεις αορίστου χρόνου.»

10 Η ρήτρα 8 της συμφωνίας πλαισίου ορίζει τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη ή/και οι κοινωνικοί εταίροι μπορούν να διατηρήσουν ή να εισαγάγουν ευνοϊκότερες διατάξεις για τους εργαζομένους από τις διατάξεις της παρούσας συμφωνίας.

[…]

3. Η εφαρμογή της παρούσας συμφωνίας δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση επαρκή αιτιολογία για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στον τομέα που καλύπτεται από την παρούσα συμφωνία.

[…]

5. Η πρόληψη και η αντιμετώπιση των διαφορών και καταγγελιών που προκύπτουν από την εφαρμογή της παρούσας συμφωνίας γίνονται σύμφωνα με τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις και [τις] πρακτικές σε εθνικό επίπεδο.

[…]»

11 Σύμφωνα με το άρθρο 2, πρώτο και δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 1999/70:

«Τα κράτη μέλη θέτουν σε ισχύ τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι απαραίτητες για να συμμορφωθούν με την παρούσα οδηγία το αργότερο στις 10 Ιουλίου 2001 ή διασφαλίζουν, το αργότερο την ημερομηνία αυτή, ότι οι κοινωνικοί εταίροι λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα μέσω συμφωνίας, τα δε κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν κάθε απαραίτητο μέτρο που να τους επιτρέπει ανά πάσα στιγμή να είναι σε θέση να διασφαλίζουν τα αποτελέσματα που επιβάλλει η παρούσα οδηγία. Ενημερώνουν αμέσως σχετικά την Επιτροπή.

Τα κράτη μέλη μπορούν, εάν είναι απαραίτητο και ύστερα από διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους προκειμένου να ληφθούν υπόψη ιδιαίτερες δυσχέρειες ή η

υλοποίηση με συλλογική σύμβαση, να διαθέτουν συμπληρωματικό χρονικό διάστημα ενός έτους κατ' ανώτατο όριο. Οφείλουν να πληροφορούν αμέσως την Επιτροπή για τα ζητήματα αυτά.»

12 Το άρθρο 3 της ίδιας οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Η παρούσα οδηγία αρχίζει να ισχύει την ημέρα της δημοσίευσής της στην *Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*.»

Η εθνική νομοθεσία

Η νομοθεσία για τη μεταφορά της οδηγίας 1999/70 στο ελληνικό δίκαιο

13 Η Ελληνική Κυβέρνηση ενημέρωσε την Επιτροπή ότι σκόπευε να κάνει χρήση της ευχέρειας που προβλέπει το άρθρο 2, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 1999/70, ώστε να έχει στη διάθεσή της πρόσθετη προθεσμία για τη λήψη των μέτρων εφαρμογής της οδηγίας αυτής, οπότε η εν λόγω προθεσμία έληξε, λόγω της παράτασης αυτής, στις 10 Ιουλίου 2002.

14 Το πρώτο μέτρο μεταφοράς της οδηγίας 1999/70 στην ελληνική έννομη τάξη ήταν το προεδρικό διάταγμα 81/2003, «Ρυθμίσεις για τους εργαζομένους με συμβάσεις ορισμένου χρόνου» (ΦΕΚ Α΄ 77/2.4.2003), το οποίο τέθηκε σε ισχύ στις 2 Απριλίου 2003. Το άρθρο 2, παράγραφος 1, του εν λόγω προεδρικού διατάγματος ορίζει ότι το διάταγμα αυτό εφαρμόζεται στους εργαζομένους με σύμβαση ή σχέση εξαρτημένης εργασίας ορισμένου χρόνου.

15 Το διάταγμα αυτό τροποποιήθηκε στη συνέχεια από το προεδρικό διάταγμα 180/2004 (ΦΕΚ Α΄ 160/23.8.2004), που τέθηκε σε ισχύ στις 23 Αυγούστου 2004. Το άρθρο 2, παράγραφος 1, του προεδρικού διατάγματος 81/2003 αντικαταστάθηκε από το ακόλουθο κείμενο:

«[…] Το παρόν Προεδρικό Διάταγμα εφαρμόζεται στους εργαζόμενους με σύμβαση ή σχέση εξαρτημένης εργασίας ορισμένου χρόνου, οι οποίοι απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα.»

16 Το δεύτερο μέτρο μεταφοράς της οδηγίας 1999/70 στην ελληνική έννομη τάξη τέθηκε σε ισχύ στις 19 Ιουλίου 2004. Το προεδρικό διάταγμα 164/2004, «Ρυθμίσεις για τους εργαζομένους με συμβάσεις ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα» (ΦΕΚ Α΄ 134/19.7.2004), μετέφερε την οδηγία 1999/70 στην ελληνική νομοθεσία που εφαρμόζεται στο προσωπικό του Δημοσίου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα.

17 Σύμφωνα με το άρθρο 2, παράγραφος 1, του εν λόγω προεδρικού διατάγματος:

«Οι διατάξεις αυτού του διατάγματος εφαρμόζονται στο προσωπικό του δημόσιου τομέα […] καθώς και στο προσωπικό των δημοτικών και κοινοτικών επιχειρήσεων, το οποίο εργάζεται με σύμβαση ή σχέση εξαρτημένης εργασίας ορισμένου χρόνου ή σύμβαση έργου ή άλλη σύμβαση ή σχέση που υποκρύπτει σχέση εξαρτημένης εργασίας.»

18 Το άρθρο 5 του προεδρικού διατάγματος 164/2004 ορίζει τα εξής:

«Διαδοχικές συμβάσεις

1. Απαγορεύονται οι διαδοχικές συμβάσεις, που καταρτίζονται και εκτελούνται μεταξύ του ίδιου εργοδότη και του ίδιου εργαζόμενου με την ίδια ή παρεμφερή ειδικότητα και με τους ίδιους ή παρεμφερείς όρους εργασίας, εφόσον μεταξύ των συμβάσεων αυτών μεσολαβεί χρονικό διάστημα μικρότερο των τριών μηνών.

2. Η κατάρτιση των συμβάσεων αυτών επιτρέπεται κατ' εξαίρεση, εφόσον δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους. Αντικειμενικός λόγος υφίσταται, όταν οι επόμενες της αρχικής συμβάσεως συνάπτονται για την εξυπηρέτηση ειδικών ομοειδών αναγκών που σχετίζονται ευθέως και αμέσως με τη μορφή ή το είδος ή τη δραστηριότητα της επιχείρησης.

[…]

4. Σε κάθε περίπτωση, ο αριθμός των διαδοχικών συμβάσεων δεν επιτρέπεται να είναι μεγαλύτερος των τριών, με την επιφύλαξη των διατάξεων της παραγράφου 2 του επόμενου άρθρου.»

19 Το άρθρο 6 του εν λόγω διατάγματος ορίζει τα εξής:

«Ανώτατη διάρκεια συμβάσεων:

1. Συμβάσεις που καταρτίζονται διαδοχικώς και εκτελούνται μεταξύ του ίδιου εργοδότη και του ίδιου εργαζόμενου με την ίδια ή παρεμφερή ειδικότητα και με τους ίδιους ή παρεμφερείς όρους εργασίας, απαγορεύεται να υπερβαίνουν τους είκοσι τέσσερις (24) μήνες σε συνολικό χρόνο διάρκειας της απασχόλησης, είτε συνάπτονται κατ' εφαρμογήν του προηγούμενου άρθρου είτε συνάπτονται κατ' εφαρμογήν άλλων διατάξεων της κειμένης νομοθεσίας.

2. Συνολικός χρόνος διάρκειας απασχόλησης άνω των είκοσι τεσσάρων (24) μηνών επιτρέπεται μόνον σε περιπτώσεις ειδικών, από τη φύση και το είδος της εργασίας τους, κατηγοριών εργαζομένων που προβλέπονται από την κείμενη νομοθεσία, όπως, ιδίως, διευθυντικά στελέχη, εργαζόμενοι που προσλαμβάνονται στο πλαίσιο συγκεκριμένου ερευνητικού ή οιουδήποτε επιδοτούμενου ή χρηματοδοτούμενου προγράμματος, εργαζόμενοι που προσλαμβάνονται για την πραγματοποίηση έργου σχετικού με την εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από συμβάσεις με διεθνείς οργανισμούς.»

20 Το άρθρο 7 του προεδρικού διατάγματος 164/2004 ορίζει τα εξής:

«Συνέπειες παραβάσεων:

1. Οποιαδήποτε σύμβαση συνάπτεται κατά παράβαση των διατάξεων των άρθρων 5 και 6 του παρόντος διατάγματος είναι αυτοδικαίως άκυρη.

2. Σε περίπτωση που η άκυρη σύμβαση εκτελέσθηκε εν όλω ή εν μέρει, καταβάλλονται στον εργαζόμενο τα οφειλόμενα βάσει αυτής χρηματικά ποσά, τυχόν δε καταβληθέντα δεν αναζητούνται. Ο εργαζόμενος έχει δικαίωμα, για το χρόνο που εκτελέσθηκε η άκυρη σύμβαση εργασίας, να λάβει ως αποζημίωση το ποσό το οποίο δικαιούται ο αντίστοιχος εργαζόμενος αορίστου χρόνου σε περίπτωση καταγγελίας της συμβάσεώς του. Εάν οι άκυρες συμβάσεις είναι περισσότερες, ως χρόνος για τον υπολογισμό της αποζημίωσης λαμβάνεται η συνολική διάρκεια απασχόλησης με βάση τις άκυρες συμβάσεις. Τα χρηματικά ποσά που καταβάλλονται από τον εργοδότη στον εργαζόμενο καταλογίζονται στον υπαίτιο.

3. Όποιος παραβαίνει τις διατάξεις των άρθρων 5 και 6 του παρόντος διατάγματος τιμωρείται με φυλάκιση […]. Αν το αδίκημα διαπράχθηκε από αμέλεια, ο υπαίτιος τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους. Η ίδια παράβαση στοιχειοθετεί παράλληλα και σοβαρό πειθαρχικό παράπτωμα.»

21 Το άρθρο 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004 περιέχει τις ακόλουθες μεταβατικές διατάξεις:

«1. Διαδοχικές συμβάσεις κατά την παράγραφο 1 του άρθρου 5 του παρόντος διατάγματος, οι οποίες έχουν συναφθεί πριν την έναρξη ισχύος του παρόντος και είναι ενεργές έως την έναρξη ισχύος αυτού, συνιστούν εφεξής σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου, εφόσον συντρέχουν αθροιστικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

α) Συνολική χρονική διάρκεια διαδοχικών συμβάσεων τουλάχιστον 24 μηνών έως την έναρξη ισχύος του διατάγματος, ανεξαρτήτως αριθμού ανανεώσεων συμβάσεων, ή τρεις τουλάχιστον ανανεώσεις πέραν της αρχικής σύμβασης κατά την παράγραφο 1 του άρθρου 5 του παρόντος διατάγματος, με συνολικό ελάχιστο χρόνο απασχόλησης 18 μηνών, μέσα σε συνολικό χρονικό διάστημα 24 μηνών από την αρχική σύμβαση.

β) Ο συνολικός χρόνος υπηρεσίας του εδαφίου α΄ να έχει πράγματι διανυθεί στον ίδιο φορέα, με την ίδια ή παρεμφερή ειδικότητα και με τους ίδιους ή παρεμφερείς όρους εργασίας, όπως αναγράφεται στην αρχική σύμβαση. […]

γ) Το αντικείμενο της σύμβασης να αφορά σε δραστηριότητες οι οποίες σχετίζονται ευθέως και αμέσως με πάγιες και διαρκείς ανάγκες του αντίστοιχου φορέα, όπως αυτές οριοθετούνται από το δημόσιο συμφέρον, το οποίο υπηρετεί ο φορέας αυτός.

δ) Ο κατά τις προηγούμενες περιπτώσεις συνολικός χρόνος υπηρεσίας πρέπει να έχει παρασχεθεί κατά πλήρες ή μειωμένο ωράριο εργασίας και σε καθήκοντα ίδια ή παρεμφερή με αυτά που αναγράφονται στην αρχική σύμβαση. [...]

2. Για τη διαπίστωση της συνδρομής των κατά την προηγούμενη παράγραφο προϋποθέσεων, ο εργαζόμενος υποβάλλει, εντός αποκλειστικής προθεσμίας δύο μηνών από την έναρξη της ισχύος του παρόντος [διατάγματος], αίτηση προς τον οικείο φορέα, στην οποία αναφέρει τα στοιχεία από τα οποία προκύπτει η συνδρομή των προϋποθέσεων αυτών. Αρμόδιο όργανο να κρίνει αιτιολογημένα εάν συντρέχουν, κατά περίπτωση, οι προϋποθέσεις της προηγούμενης παραγράφου, είναι το οικείο Υπηρεσιακό Συμβούλιο ή το όργανο που εξομοιώνεται με αυτό και, όπου δεν υπάρχει, το Διοικητικό Συμβούλιο ή το διοικούν όργανο του οικείου νομικού προσώπου ή το όργανο που εξομοιώνεται με αυτό κατά την κείμενη νομοθεσία. Στις δημοτικές ή κοινοτικές επιχειρήσεις αρμόδιο όργανο είναι σε κάθε περίπτωση το Δημοτικό ή Κοινοτικό Συμβούλιο του οικείου ΟΤΑ, ύστερα από εισήγηση του Διοικητικού Συμβουλίου ή του διοικούντος οργάνου της επιχείρησης. Το κατά τα ανωτέρω αρμόδιο όργανο κρίνει περαιτέρω εάν στις συμβάσεις έργου ή άλλες συμβάσεις ή σχέσεις υποκρύπτεται σχέση εξαρτημένης εργασίας. Η κατά τις ως άνω διατάξεις κρίση του αρμόδιου οργάνου ολοκληρώνεται το αργότερο εντός πέντε μηνών από την έναρξη ισχύος του παρόντος διατάγματος.

3. Οι κατά την παράγραφο 2 κρίσεις των αρμόδιων οργάνων, θετικές ή αρνητικές, διαβιβάζονται αμέσως στο Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ), το οποίο αποφαίνεται εντός τριών μηνών από τη διαβίβαση σε αυτό των σχετικών κρίσεων.

4. Στις διατάξεις αυτού του άρθρου υπάγονται οι εργαζόμενοι στον δημόσιο τομέα […] καθώς και στις δημοτικές και κοινοτικές επιχειρήσεις […].

5. Στις διατάξεις της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου συμπεριλαμβάνονται και οι συμβάσεις οι οποίες έχουν λήξει κατά το χρονικό διάστημα των τελευταίων τριών μηνών πριν την έναρξη ισχύος του παρόντος διατάγματος, λογιζόμενες ως ενεργές διαδοχικές συμβάσεις ως την έναρξη ισχύος του παρόντος. Η προϋπόθεση του εδαφίου α΄ της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου πρέπει να συντρέχει κατά τον χρόνο λήξης της σύμβασης.

[…]»

Οι λοιπές νομοθετικές διατάξεις που αφορούν τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου

— Οι συνταγματικές διατάξεις

22 Το άρθρο 103 του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας ορίζει τα εξής:

«[…]

2. Κανένας δεν μπορεί να διοριστεί υπάλληλος σε οργανική θέση που δεν είναι νομοθετημένη. Εξαιρέσεις μπορεί να προβλέπονται από ειδικό νόμο, για να καλυφθούν απρόβλεπτες και επείγουσες ανάγκες με προσωπικό που προσλαμβάνεται για ορισμένη χρονική περίοδο με σχέση ιδιωτικού δικαίου.

[…]

8. Νόμος ορίζει τους όρους, και τη χρονική διάρκεια των σχέσεων εργασίας ιδιωτικού δικαίου στο Δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, όπως αυτός καθορίζεται κάθε φορά, για την κάλυψη είτε […] πρόσκαιρων είτε απρόβλεπτων και επειγουσών αναγκών κατά το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 2. Νόμος ορίζει επίσης τα καθήκοντα που μπορεί να ασκεί το προσωπικό του προηγούμενου εδαφίου. Απαγορεύεται η από το νόμο μονιμοποίηση προσωπικού που υπάγεται στο πρώτο εδάφιο ή η μετατροπή των συμβάσεών του σε αορίστου χρόνου. Οι απαγορεύσεις της παραγράφου αυτής ισχύουν και ως προς τους απασχολουμένους με σύμβαση έργου.»

23 Το άρθρο 103, παράγραφος 8, του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας τέθηκε σε ισχύ στις 7 Απριλίου 2001, ήτοι μετά την έναρξη ισχύος της οδηγίας 1999/70, αλλά πριν από τη λήξη στις 10 Ιουλίου 2001 της κανονικής προθεσμίας για τη μεταφορά της εν λόγω οδηγίας στην εσωτερική νομοθεσία και πριν από τη λήξη στις 10 Ιουλίου 2002 της συμπληρωματικής προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο 2, δεύτερο εδάφιο, της εν λόγω οδηγίας.

— Οι νομοθετικές διατάξεις

24 Το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, περί υποχρεωτικής καταγγελίας συμβάσεως εργασίας ιδιωτικών υπαλλήλων (ΦΕΚ Β΄ 11/18.3.1920), ορίζει τα εξής:

«Οι διατάξεις του νόμου αυτού εφαρμόζονται ωσαύτως και επί συμβάσεων εργασίας με ορισμένη χρονική διάρκεια, εάν ο καθορισμός της διάρκειας αυτής δεν δικαιολογείται εκ της φύσεως της συμβάσεως, αλλά ετέθη σκοπίμως προς καταστρατήγηση των περί υποχρεωτικής καταγγελίας της υπαλληλικής συμβάσεως διατάξεων του παρόντος νόμου.»

25 Κατά την αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης, από το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, όπως έχει ερμηνευθεί από τα ελληνικά δικαστήρια, συνάγεται ότι η σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου μπορεί να θεωρηθεί αορίστου χρόνου, αν δεν υπάρχει αντικειμενικός λόγος που να δικαιολογεί την ορισμένη διάρκεια της σύμβασης, πράγμα που συμβαίνει όταν η σύμβαση αποσκοπεί στην κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών του εργοδότη. Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται ακόμη και όταν πρόκειται για την πρώτη ή για μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, δηλαδή δεν χρειάζεται να έχουν συναφθεί πολλές διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου.

26 Εξάλλου, από τον φάκελο της υπόθεσης ενώπιον του Δικαστηρίου προκύπτει ότι ο Άρειος Πάγος, με την απόφαση 18/2006, έκρινε ότι το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 αποτελεί «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, καθόσον καθιστά δυνατή την αναδρομική μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου, και μάλιστα παρά τη διάταξη του άρθρου 103 του ελληνικού Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει τη με νόμο μετατροπή της σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου σε σύμβαση αορίστου χρόνου, αφού η απαγόρευση αυτή δεν εμποδίζει την αναγνώριση της πραγματικής φύσης της σύμβασης. Αντίθετα, με τις αποφάσεις 19/2007 και 20/2007, της 11ης Ιουνίου 2007, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου δεν μπορούν, λόγω ακριβώς του εν λόγω άρθρου 103, να μετατρέπονται σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, ακόμη και αν καλύπτουν πάγιες και διαρκείς ανάγκες.

27 Το άρθρο 21 του νόμου 2190/1994, για τη σύσταση ανεξάρτητης αρχής για την επιλογή προσωπικού και ρύθμιση θεμάτων διοίκησης (ΦΕΚ Α΄ 28/3.3.1994), ορίζει τα εξής:

«1. Οι δημόσιες υπηρεσίες και τα νομικά πρόσωπα [...] επιτρέπεται να απασχολούν προσωπικό με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου για αντιμετώπιση εποχιακών ή άλλων περιοδικών ή πρόσκαιρων αναγκών, με τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία των επόμενων παραγράφων.

2. Η διάρκεια της απασχόλησης του προσωπικού της παραγράφου 1 δεν μπορεί να υπερβαίνει τους οκτώ μήνες μέσα σε συνολικό χρόνο δώδεκα μηνών. Στις περιπτώσεις προσωρινής πρόσληψης προσωπικού για αντιμετώπιση, κατά τις ισχύουσες διατάξεις, κατεπειγουσών αναγκών, λόγω απουσίας προσωπικού ή κένωσης θέσεων, η διάρκεια της απασχόλησης δεν μπορεί να υπερβαίνει τους τέσσερις μήνες για το ίδιο άτομο. Παράταση ή σύναψη νέας σύμβασης κατά το αυτό ημερολογιακό έτος ή μετατροπή σε σύμβαση αορίστου χρόνου είναι άκυρες.»

28 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, του νόμου 2527/1997 ορίζει ότι για τη σύναψη σύμβασης μίσθωσης έργου από υπηρεσίες και νομικά πρόσωπα του δημόσιου τομέα με φυσικά πρόσωπα απαιτείται η προηγούμενη έκδοση υπουργικής απόφασης, η οποία πρέπει να αναφέρει, μεταξύ άλλων, αφενός ότι το έργο δεν ανάγεται στον κύκλο των συνήθων καθηκόντων των υπαλλήλων του οικείου φορέα και αφετέρου τους λόγους που δεν μπορεί να εκτελεστεί από υπαλλήλους του φορέα αυτού. Κατά τη διάταξη αυτή, κάθε σύμβαση μίσθωσης έργου που καλύπτει πάγιες και διαρκείς ανάγκες του εργοδότη είναι αυτοδικαίως και καθ' ολοκληρία άκυρη.

29 Το άρθρο 1 του νόμου 3250/2004 (ΦΕΚ Α΄ 124/7.7.2004) ορίζει τα εξής:

«1. Το Δημόσιο, οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης πρώτου και δεύτερου βαθμού και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου επιτρέπεται να προσλαμβάνουν προσωπικό με συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου, μερικής απασχόλησης, για την κάλυψη αναγκών που αποσκοπούν στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικού χαρακτήρα προς τους πολίτες.

2. Οι ανωτέρω προσλήψεις αποβλέπουν, αποκλειστικώς, στην αντιμετώπιση αναγκών συμπληρωματικής εξυπηρέτησης των πολιτών και δεν ασκούν επιρροή στη οργανική σύνθεση των υπηρεσιών των φορέων της προηγούμενης παραγράφου.

[…]»

30 Το άρθρο 2 του ίδιου νόμου ορίζει τα εξής:

«1. Η πρόσληψη γίνεται με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου μερικής απασχόλησης, με πρόσωπα από τις κατηγορίες κοινωνικών ομάδων και σύμφωνα με τα κριτήρια επιλογής που καθορίζονται στο άρθρο 4.

2. Η διάρκεια της ανωτέρω σύμβασης δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τους δεκαοκτώ μήνες. Νέα σύμβαση με τον ίδιο απασχολούμενο επιτρέπεται να καταρτιστεί μετά την πάροδο τεσσάρων μηνών, τουλάχιστον, από τη λήξη της προηγούμενης. Ο χρόνος εργασίας, για κάθε συμβασιούχο, δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τις είκοσι ώρες εβδομαδιαίως.»

31 Κατά το άρθρο 3, παράγραφος 1, του εν λόγω νόμου:

«Ως υπηρεσίες κοινωνικού χαρακτήρα θεωρούνται εκείνες που αναφέρονται, ιδίως, στην κατ' οίκον κοινωνική μέριμνα και φροντίδα, στη φύλαξη σχολικών κτιρίων, στην οδική ασφάλεια των μαθητών, στην κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών, στις έκτακτες ανάγκες πολιτικής προστασίας, στις πολιτιστικές εκδηλώσεις, στην αντιμετώπιση ειδικών περιβαλλοντικών αναγκών, στην ενημέρωση και πληροφόρηση πολιτών, καθώς και σε προγράμματα κοινωνικού χαρακτήρα που χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση.»

Οι διαφορές στις κύριες δίκες και τα προδικαστικά ερωτήματα

Υπόθεση C-378/07

32 Από την αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης στην υπόθεση C-378/07 προκύπτει ότι κάθε μία από τις ενάγουσες της κύριας δίκης συνήψε το 2005 με τον Οργανισμό Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ρεθύμνης, οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ) που εμπίπτει στον δημόσιο τομέα κατά το ελληνικό δίκαιο, σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου διάρκειας 18 μηνών, η οποία χαρακτηρίστηκε σύμβαση «ορισμένου χρόνου μερικής απασχόλησης» κατά την έννοια του νόμου 3250/2004. Καμία από τις συμβάσεις αυτές δεν παρατάθηκε ούτε ανανεώθηκε κατά τη λήξη της.

33 Οι ενάγουσες της κύριας δίκης είχαν την άποψη ότι η εργασία που παρείχαν στο πλαίσιο των εν λόγω συμβάσεων κάλυπτε πάγιες και διαρκείς ανάγκες του εργοδότη τους, οπότε προσέφυγαν στις 3 Νοεμβρίου 2006 στο Μονομελές Πρωτοδικείο Ρεθύμνης, από το οποίο ζήτησαν να χαρακτηρίσει τις εν λόγω συμβάσεις ως συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου και να υποχρεώσει τον εναγόμενο ΟΤΑ να τις απασχολεί βάσει τέτοιων συμβάσεων.

34 Οι ενάγουσες επικαλούνται προς τούτο το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, το οποίο, ερμηνευόμενο σύμφωνα με την οδηγία 1999/70, συνιστά, όπως έκρινε ο Άρειος Πάγος με την απόφασή του 18/2006, «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της ρήτρας 5 της συμφωνίας-πλαισίου. Τούτο δεν αντιβαίνει στο άρθρο 103, παράγραφος 8, του ελληνικού Συντάγματος, διότι η ισχύουσα για τον δημόσιο τομέα απαγόρευση της μετατροπής των εργασιακών σχέσεων ορισμένου χρόνου σε αορίστου χρόνου αφορά μόνο τις συμβάσεις εκείνες που πράγματι καλύπτουν πρόσκαιρες, απρόβλεπτες ή επείγουσες ανάγκες του εργοδότη.

35 Το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσία, με την απόφαση με την οποία υπέβαλε την αίτηση για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, αν ο Έλληνας νομοθέτης, αποκλείοντας από την προβλεπόμενη από το προεδρικό διάταγμα 164/2004 προστασία από καταχρήσεις τα άτομα που έχουν συνάψει μία και μόνη σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, μετέφερε ορθώς την οδηγία 1999/70 στο ελληνικό δίκαιο, καθόσον ο αποκλεισμός αυτός θα μπορούσε να συνιστά, κατά παράβαση της ρήτρας 8,

σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου, όπως το επίπεδο αυτό καθοριζόταν με ένα «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο», κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας αυτής, δεδομένου ότι το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 εφαρμοζόταν τόσο στις πρώτες ή μοναδικές συμβάσεις όσο και στις διαδοχικές συμβάσεις.

36 Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι, ακόμη και αν η τελευταία αυτή διάταξη μπορεί να εφαρμοστεί στη διαφορά της κύριας δίκης, ανακύπτει το ζήτημα, πρώτον, αν η εθνική νομοθεσία μπορεί να εφαρμοστεί κατά τρόπο ώστε η σύναψη σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου να θεωρείται ότι στηρίζεται σε αντικειμενικό λόγο, όταν η σύναψη αυτή έγινε με βάση ειδικό νόμο προς κάλυψη ειδικών, συμπληρωματικών, κοινωνικών, έκτακτων ή προσωρινών αναγκών, μολονότι στην πραγματικότητα οι καλυπτόμενες ανάγκες είναι «πάγιες και διαρκείς». Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο θέτει το ζήτημα αν η σχετική ερμηνευτική εξουσία του εθνικού δικαστή μπορεί να περιοριστεί με βάση συνταγματική διάταξη που προβλέπει, για τον δημόσιο τομέα, απόλυτη απαγόρευση της μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου.

37 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Μονομελές Πρωτοδικείο Ρεθύμνης αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Η ρήτρα 5 και η ρήτρα 8, σημεία 1 και 3, της [συμφωνίας-πλαισίου], που συνιστά αναπόσπαστο τμήμα της [οδηγίας 1999/70], έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπεται από το κοινοτικό δίκαιο (με αιτιολογία την εφαρμογή της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου) η θέσπιση από το κράτος μέλος μέτρων:

α) όταν στην εθνική έννομη τάξη ήδη υπάρχει, πριν τη θέση σε ισχύ της οδηγίας, ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, και

β) όταν με τα θεσπιζόμενα προς εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου μέτρα υποβαθμίζεται το γενικό επίπεδο προστασίας των εργαζομένων με συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου στην εθνική έννομη τάξη;

2) Σε περίπτωση θετικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, η υποβάθμιση της παρεχόμενης προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στις περιπτώσεις όχι περισσοτέρων και διαδοχικών αλλά μιας και μόνης συμβάσεως εργασίας ορισμένου χρόνου, που στην πραγματικότητα όμως έχει αντικείμενο την προσφορά υπηρεσιών από τον εργαζόμενο για την κάλυψη όχι πρόσκαιρων ή εκτάκτων ή επειγουσών, αλλά "παγίων και διαρκών" αναγκών, συνδέεται με την εφαρμογή της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου και της ως άνω οδηγίας και, συνακόλουθα, είναι ανεπίτρεπτη ή επιτρεπτή μια τέτοια υποβάθμιση από άποψη κοινοτικού δικαίου;

3) Σε περίπτωση θετικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, εφόσον στην εθνική έννομη τάξη προϋπάρχει της θέσης σε ισχύ της [οδηγίας 1999/70] ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, όπως το επίμαχο στο πλαίσιο της κυρίας δίκης άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, τότε συνιστά ανεπίτρεπτη υποβάθμιση του γενικού επιπέδου των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στην εθνική έννομη τάξη, κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημεία 1 και 3, της συμφωνίας-πλαισίου, η θέσπιση νομοθετικού μέτρου, με αιτιολογία την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, όπως του επίμαχου στο πλαίσιο της κυρίας δίκης άρθρου 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004:

α) όταν στο πεδίο εφαρμογής του εν λόγω νομοθετικού μέτρου, για την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, εμπίπτουν μόνο οι περιπτώσεις περισσοτέρων διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου και δεν συμπεριλαμβάνονται οι περιπτώσεις συμβασιούχων που έχουν συνάψει (όχι περισσότερες και διαδοχικές αλλά) μία και μόνη σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου για την κάλυψη από τον εργαζόμενο "παγίων και διαρκών" αναγκών του εργοδότη, ενώ το προϋπάρχον ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο αφορά όλες τις περιπτώσεις συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, ακόμη και αυτές [στις οποίες] ο εργαζόμενος έχει συνάψει μία και μόνη σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, που στην πραγματικότητα όμως έχει αντικείμενο την προσφορά υπηρεσιών από τον εργαζόμενο για την κάλυψη όχι πρόσκαιρων ή εκτάκτων ή επειγουσών, αλλά "παγίων και διαρκών" αναγκών;

β) όταν το εν λόγω νομοθετικό μέτρο, για την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, προβλέπει ως έννομη συνέπεια για την προστασία των εργαζομένων ορισμένου χρόνου και την αποτροπή της κατάχρησης, κατά την έννοια της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου, τον χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου ως αορίστου χρόνου εφεξής (ex nunc), ενώ το προϋπάρχον ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο προβλέπει τον χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου ως αορίστου χρόνου από τον χρόνο της αρχικής τους κατάρτισης (ex tunc);

4) Σε περίπτωση θετικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, εφόσον στην εθνική έννομη τάξη προϋπάρχει της θέσης σε ισχύ της [οδηγίας 1999/70] ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, όπως το επίμαχο στο πλαίσιο της κυρίας δίκης άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, τότε συνιστά ανεπίτρεπτη υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στην εθνική έννομη τάξη, κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημεία 1 και 3, της συμφωνίας πλαισίου, η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη, κατά την μεταφορά της ως άνω οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη, αφενός να αφήσει εκτός του προστατευτικού πεδίου του ως άνω προεδρικού διατάγματος 164/2004 τις εν λόγω περιπτώσεις καταχρήσεως [στις οποίες] ο εργαζόμενος έχει συνάψει μία και μόνη σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, η οποία όμως στην πραγματικότητα έχει αντικείμενο την προσφορά υπηρεσιών από τον εργαζόμενο για την κάλυψη όχι πρόσκαιρων ή εκτάκτων ή επειγουσών, αλλά "παγίων και διαρκών" αναγκών, και αφετέρου η παράλειψή του να θεσπίσει κάποιο ανάλογο, ειδικό για την περίπτωση και αποτελεσματικό μέτρο-έννομη [συνέπεια] για την προστασία των εργαζομένων έναντι της ειδικής αυτής περιπτώσεως της κατάχρησης, πέρα από τη γενική προστασία που προβλέπεται παγίως από το γενικό εργατικό δίκαιο της ελληνικής έννομης τάξης σε κάθε περίπτωση παροχής εργασίας με άκυρη σύμβαση, ανεξαρτήτως της ύπαρξης κατάχρησης κατά την έννοια της συμφωνίας-πλαισίου, και περιλαμβάνει την αξίωση του εργαζομένου για καταβολή του μισθού του και αποζημίωσης απόλυσης, είτε εργάσθηκε με έγκυρη σύμβαση εργασίας είτε όχι, λαμβανομένου υπόψη:

α) ότι η υποχρέωση καταβολής μισθού και αποζημίωσης απόλυσης προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο σε κάθε περίπτωση σχέσης εργασίας και δεν αποσκοπεί ειδικά στην αποτροπή της κατάχρησης, κατά την έννοια της συμφωνίας-πλαισίου, και

β) ότι η εφαρμογή του προϋπάρχοντος ισοδύναμου νομοθετικού μέτρου έχει ως έννομη συνέπεια την αναγνώριση της (μιας και μοναδικής) συμβάσεως εργασίας ορισμένου χρόνου ως αορίστου χρόνου;

5) Σε περίπτωση θετικής απάντησης στα άνω ερωτήματα, πρέπει ο εθνικός δικαστής, ερμηνεύοντας το εθνικό του δίκαιο σύμφωνα με την [οδηγία 1999/70], να παραμερίσει τις μη συμβατές προς αυτή διατάξεις του νομοθετικού μέτρου που θεσπίστηκε με αιτιολογία την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, αλλά άγει σε υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στην εθνική έννομη τάξη, όπως εκείνες του προεδρικού διατάγματος 164/2004, που σιωπηρώς και εμμέσως, πλην σαφώς, αποκλείουν την παροχή σχετικής προστασίας στις περιπτώσεις καταχρήσεως που ο εργαζόμενος έχει συνάψει μία και μόνη σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, η οποία όμως στην πραγματικότητα έχει αντικείμενο την προσφορά υπηρεσιών από τον εργαζόμενο για την κάλυψη όχι πρόσκαιρων ή εκτάκτων ή επειγουσών, αλλά "παγίων και διαρκών" αναγκών, και στη θέση τους να εφαρμόσει τις διατάξεις του προϋπάρχοντος της θέσης σε ισχύ της οδηγίας ισοδύναμου εθνικού νομοθετικού μέτρου, όπως εκείνες του άρθρου 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920;

6) Σε περίπτωση που κριθεί από τον εθνικό δικαστή ως –καταρχήν– εφαρμοστέα, σε διαφορά που αφορά την εργασία ορισμένου χρόνου, διάταξη (εν προκειμένω το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920) που συνιστά ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου […] που συνιστά αναπόσπαστο τμήμα της οδηγίας 1999/70, και με βάση την οποία διάταξη η διάγνωση σύναψης –έστω και μιας– συμβάσεως εργασίας ως ορισμένου χρόνου άνευ αντικειμενικού λόγου συνδεόμενου με τη φύση, το είδος και τα χαρακτηριστικά της παρεχόμενης εργασίας συνεπάγεται την αναγνώριση της συμβάσεως αυτής ως συμβάσεως εργασίας αορίστου χρόνου, τότε:

α) Είναι συμβατή με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία και εφαρμογή του εθνικού δικαίου από τον εθνικό δικαστή, σύμφωνα με την οποία συνιστά σε κάθε περίπτωση αντικειμενικό λόγο για τη σύναψη συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου το γεγονός ότι ως νομική βάση για την κατάρτισή τους χρησιμοποιήθηκε νομοθετική διάταξη για την απασχόληση με ορισμένου χρόνου συμβάσεις εργασίας προς κάλυψη εποχιακών, περιοδικών, πρόσκαιρων, έκτακτων ή συμπληρωματικών κοινωνικών αναγκών (εν προκειμένω οι διατάξεις του νόμου 3250/2004), ακόμη και όταν στην πραγματικότητα οι καλυπτόμενες ανάγκες είναι πάγιες και διαρκείς;

β) Είναι συμβατή με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία και εφαρμογή του εθνικού δικαίου από τον εθνικό δικαστή, σύμφωνα με την οποία [η] διάταξη που απαγορεύει την μετατροπή συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι στον δημόσιο τομέα απαγορεύεται απολύτως και σε κάθε περίπτωση η μετατροπή συμβάσεως ή σχέσεως εργασίας ορισμένου χρόνου σε αορίστου, ακόμη και εάν αυτή καταχρηστικώς συνήφθη ως ορισμένου χρόνου, ήτοι όταν στην πραγματικότητα οι καλυπτόμενες ανάγκες είναι πάγιες και διαρκείς, και ότι δεν καταλείπεται στον εθνικό δικαστή, σε μια τέτοια περίπτωση, η δυνατότητα διαγνώσεως του αληθούς χαρακτήρα της επίδικης έννομης σχέσης εργασίας και ορθού χαρακτηρισμού αυτής ως συμβάσεως αορίστου χρόνου; Ή, μήπως, η εν λόγω απαγόρευση πρέπει να περιορίζεται μόνο στις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που πράγματι συνήφθησαν προς κάλυψη πρόσκαιρων, απρόβλεπτων, επειγουσών, έκτακτων ή αναλόγου είδους ειδικών αναγκών και όχι και στην περίπτωση που στην πραγματικότητα συνήφθησαν προς κάλυψη παγίων και διαρκών αναγκών;»

Υπόθεση C-379/07

38 Από τον φάκελο της υπόθεσης ενώπιον του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, στην υπόθεση αυτή, η ενάγουσα της κύριας δίκης συνήψε με τον Δήμο Γεροποτάμου, ΟΤΑ που εμπίπτει κατά το ελληνικό δίκαιο στον δημόσιο τομέα, τρεις διαδοχικές συμβάσεις ορισμένου χρόνου, οι οποίες χαρακτηρίζονταν «συμβάσεις έργου» δυνάμει του άρθρου 6 του νόμου 2527/1997. Η πρώτη από τις συμβάσεις αυτές ίσχυσε από την 1η Δεκεμβρίου 2003 έως τις 30 Νοεμβρίου 2004, η δεύτερη από την 1η Δεκεμβρίου 2004 έως τις 30 Νοεμβρίου 2005 και η τρίτη από τις 5 Δεκεμβρίου 2005 έως τις 4 Δεκεμβρίου 2006.

39 Η ενάγουσα της κύριας δίκης είχε την άποψη ότι η δραστηριότητά της στο πλαίσιο των εν λόγω συμβάσεων εξυπηρετούσε στην πραγματικότητα πάγιες και διαρκείς ανάγκες του εργοδότη της, οπότε προσέφυγε στις 10 Νοεμβρίου 2006 στο Μονομελές Πρωτοδικείο Ρεθύμνης, από το οποίο ζήτησε να χαρακτηρίσει τις εν λόγω συμβάσεις ως συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου και να υποχρεώσει τον Δήμο Γεροποτάμου να την απασχολεί βάσει τέτοιων συμβάσεων.

40 Δεδομένου ότι η εν λόγω ενάγουσα προβάλλει τα ίδια επιχειρήματα με εκείνα που προβάλλουν οι ενάγουσες στην υπόθεση C-378/07 και τα οποία παρατέθηκαν στη σκέψη 34 της παρούσας απόφασης, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, με την απόφαση με την οποία υπέβαλε την αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης, αν το προεδρικό διάταγμα 164/2004 συνιστά επίσης υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου, όπως το επίπεδο αυτό καθοριζόταν με το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, για τους ακόλουθους λόγους:

— πρώτον, το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004, το οποίο επιτρέπει, ως μεταβατική διάταξη, τη μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, είναι χρονικά περιορισμένο, καθόσον καλύπτει μόνο ορισμένες ισχύουσες ή λήξασες συμβάσεις, οι αθροιστικά προβλεπόμενες προϋποθέσεις εφαρμογής του είναι αυστηρότερες, όσον αφορά το διάστημα που πρέπει να έχει παρέλθει μεταξύ δύο συμβάσεων και την ελάχιστη συνολική διάρκεια της ισχύος των συμβάσεων, και, τέλος, η μετατροπή αυτή δεν γίνεται αναδρομικά και

— δεύτερον, το άρθρο 7 του προεδρικού διατάγματος 164/2004, το οποίο προβλέπει, χωρίς να αποτελεί μεταβατική διάταξη, την καταβολή μισθού και αποζημίωσης για την απόλυση, θεσπίζει τις ίδιες κυρώσεις που προβλέπονται και στο γενικό εργατικό δίκαιο στις περιπτώσεις που δεν συντρέχει κατάχρηση, ενώ δεν επιτρέπει τον χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου ως αορίστου χρόνου.

41 Εξάλλου, ακόμη και αν υποτεθεί ότι το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 μπορεί να εφαρμοστεί στη διαφορά της κύριας δίκης, το εν λόγω δικαστήριο θέτει επιπλέον τα ίδια ερωτήματα που έθεσε στην υπόθεση C-378/07 και τα οποία παρατέθηκαν στη σκέψη 36 της παρούσας απόφασης, σχετικά με την έννοια του όρου «αντικειμενικός λόγος» και σχετικά με τα αποτελέσματα που έχει επί των εξουσιών του εθνικού δικαστή η απόλυτη απαγόρευση μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, η οποία ισχύει στον δημόσιο τομέα.

42 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Μονομελές Πρωτοδικείο Ρεθύμνης αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Η ρήτρα 5 και η ρήτρα 8, σημεία 1 και 3, της [συμφωνίας-πλαισίου], που συνιστά αναπόσπαστο τμήμα της [οδηγίας 1999/70], έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπεται από το κοινοτικό δίκαιο (με αιτιολογία την εφαρμογή της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου) η θέσπιση από το κράτος μέλος μέτρων,

α) όταν στην εθνική έννομη τάξη ήδη υπάρχει, πριν τη θέση σε ισχύ της οδηγίας, ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, και

β) όταν με τα θεσπιζόμενα προς εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου μέτρα υποβαθμίζεται το γενικό επίπεδο προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στην εθνική έννομη τάξη;

2) Σε περίπτωση θετικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, εφόσον στην εθνική έννομη τάξη προϋπάρχει της θέσης σε ισχύ της [οδηγίας 1999/70] ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, κατά την έννοια της ρήτρας 5, παράγραφος 1, της συμφωνίας-πλαισίου, όπως το επίμαχο στα πλαίσια της κυρίας δίκης άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, τότε συνιστά ανεπίτρεπτη υποβάθμιση του γενικού επιπέδου των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στην εθνική έννομη τάξη, κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημεία 1 και 3, της συμφωνίας-πλαισίου, η θέσπιση νομοθετικού μέτρου, με αιτιολογία την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, όπως του επίμαχου στα πλαίσια της κυρίας δίκης άρθρου 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004:

α) όταν το εν λόγω νομοθετικό μέτρο, για την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, θεσπίζεται μετά την παρέλευση της προθεσμίας μεταφοράς της [οδηγίας 1999/70], αλλά στο χρονικό πεδίο εφαρμογής του εμπίπτουν μόνο συμβάσεις και σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, οι οποίες ήταν ενεργές έως

την έναρξη ισχύος του ή έληξαν σε ορισμένο χρονικό διάστημα προ της θέσης του σε ισχύ, αλλά μετά την παρέλευση της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας, ενώ το προϋπάρχον ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο δεν έχει χρονικά περιορισμένο πεδίο εφαρμογής και καταλαμβάνει όλες τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που είχαν καταρτισθεί, ήταν ενεργές ή έληξαν κατά τον χρόνο θέσης σε ισχύ της οδηγίας 1999/70 και κατά την παρέλευση της προθεσμίας μεταφοράς της;

β) όταν στο πεδίο εφαρμογής του εν λόγω νομοθετικού μέτρου, για την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, εμπίπτουν μόνο συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου οι οποίες, προκειμένου να θεωρηθούν ως διαδοχικές κατά την έννοια του εν λόγω μέτρου, απαιτείται σωρευτικώς: i) να έχουν μέγιστο μεσοδιάστημα μεταξύ τους το τρίμηνο και ii) να έχουν συνολική διάρκεια τουλάχιστον είκοσι τεσσάρων μηνών έως την έναρξη ισχύος του εν λόγω μέτρου, ανεξαρτήτως αριθμού ανανεώσεων συμβάσεων, ή να έχει υπάρξει βάσει αυτών συνολικός ελάχιστος χρόνος απασχόλησης δέκα οκτώ μηνών μέσα σε συνολικό χρονικό διάστημα είκοσι τεσσάρων μηνών από την αρχική σύμβαση, εφόσον υπάρχουν τρεις τουλάχιστον ανανεώσεις πέραν της αρχικής σύμβασης, ενώ το προϋπάρχον ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο δεν θέτει τέτοιες προϋποθέσεις, αλλά καταλαμβάνει όλες τις (διαδοχικές) συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, ανεξαρτήτως ελαχίστου συνολικού χρόνου απασχόλησης και ελαχίστου αριθμού ανανεώσεων συμβάσεων;

γ) όταν το εν λόγω νομοθετικό μέτρο, για την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, προβλέπει ως έννομη συνέπεια για την προστασία των εργαζομένων ορισμένου χρόνου και την αποτροπή της κατάχρησης, κατά την έννοια της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου, τον χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου ως αορίστου χρόνου εφεξής (ex nunc), ενώ το προϋπάρχον ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο προβλέπει τον χαρακτηρισμό των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου ως αορίστου χρόνου από τον χρόνο της αρχικής τους κατάρτισης (ex tunc);

3) Σε περίπτωση θετικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα, εφόσον στην εθνική έννομη τάξη προϋπάρχει της θέσης σε ισχύ της [οδηγίας 1999/70] ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου […], όπως το επίμαχο στο πλαίσιο της κυρίας δίκης άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, τότε συνιστά ανεπίτρεπτη υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στην εθνική έννομη τάξη, κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημεία 1 και 3, της συμφωνίας-πλαισίου, η θέσπιση νομοθετικού μέτρου, με αιτιολογία την εφαρμογή της

συμφωνίας-πλαισίου, όπως του επίμαχου στο πλαίσιο της κυρίας δίκης άρθρου 7 του προεδρικού διατάγματος 164/2004, όταν αυτό προβλέπει ως μόνο μέσο προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου από την κατάχρηση την υποχρέωση του εργοδότη σε καταβολή μισθού και αποζημίωσης απόλυσης σε περίπτωση καταχρηστικής απασχόλησης με διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, λαμβανομένου υπόψη:

α) ότι η υποχρέωση καταβολής μισθού και αποζημίωσης απόλυσης προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο σε κάθε περίπτωση σχέσης εργασίας και δεν αποσκοπεί ειδικά στην αποτροπή της κατάχρησης, κατά την έννοια της συμφωνίας-πλαισίου, και

β) ότι η εφαρμογή του προϋπάρχοντος ισοδύναμου νομοθετικού μέτρου έχει ως έννομη συνέπεια την αναγνώριση των διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου ως αορίστου χρόνου;

4) Σε περίπτωση θετικής απάντησης στα άνω ερωτήματα, πρέπει ο εθνικός δικαστής, ερμηνεύοντας το εθνικό του δίκαιο σύμφωνα με την [οδηγία 1999/70], να παραμερίσει τις μη συμβατές προς αυτή διατάξεις του νομοθετικού μέτρου που θεσπίστηκε με αιτιολογία την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, αλλά άγει σε υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στην εθνική έννομη τάξη, όπως εκείνες των άρθρων 7 και 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004, και στη θέση τους να εφαρμόσει τις διατάξεις του προϋπάρχοντος της θέσης σε ισχύ της οδηγίας ισοδύναμου εθνικού νομοθετικού μέτρου, όπως εκείνες του άρθρου 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920;

5) Σε περίπτωση που κριθεί από τον εθνικό δικαστή ως –καταρχήν– εφαρμοστέα, σε διαφορά που αφορά την εργασία ορισμένου χρόνου, διάταξη (εν προκειμένω το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920) που συνιστά ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου […], και με βάση την οποία διάταξη η διάγνωση σύναψης διαδοχικών

συμβάσεων εργασίας ως ορισμένου χρόνου άνευ αντικειμενικού λόγου συνδεόμενου με τη φύση, το είδος και τα χαρακτηριστικά της παρεχόμενης εργασίας συνεπάγεται την αναγνώριση των συμβάσεων αυτών ως συμβάσεων εργασίας αορίστου χρόνου, τότε:

α) Είναι συμβατή με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία και εφαρμογή του εθνικού δικαίου από τον εθνικό δικαστή, σύμφωνα με την οποία συνιστά σε κάθε περίπτωση αντικειμενικό λόγο για τη σύναψη συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου το γεγονός ότι ως νομική βάση για την κατάρτισή τους χρησιμοποιήθηκε νομοθετική διάταξη για την απασχόληση με ορισμένου χρόνου συμβάσεις εργασίας προς κάλυψη εποχιακών, περιοδικών, πρόσκαιρων ή έκτακτων αναγκών, ακόμη και όταν στην πραγματικότητα οι καλυπτόμενες ανάγκες είναι "πάγιες και διαρκείς";

β) Είναι συμβατή με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία και εφαρμογή του εθνικού δικαίου από τον εθνικό δικαστή, σύμφωνα με την οποία [η] διάταξη που απαγορεύει τη μετατροπή συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι στον δημόσιο τομέα απαγορεύεται απολύτως και σε κάθε περίπτωση η μετατροπή συμβάσεως ή σχέσεως εργασίας ορισμένου χρόνου σε αορίστου, ακόμη και εάν αυτή καταχρηστικώς συνήφθη ως ορισμένου χρόνου, ήτοι όταν στην πραγματικότητα οι καλυπτόμενες ανάγκες είναι "πάγιες και διαρκείς", και ότι δεν καταλείπεται στον εθνικό δικαστή, σε μια τέτοια περίπτωση, η δυνατότητα διαγνώσεως του αληθούς χαρακτήρα της επίδικης έννομης σχέσης εργασίας και ορθού χαρακτηρισμού αυτής ως συμβάσεως αορίστου χρόνου; Ή, μήπως, η εν λόγω απαγόρευση πρέπει να περιορίζεται μόνο στις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που πράγματι συνήφθησαν προς κάλυψη πρόσκαιρων, απρόβλεπτων, επειγουσών, έκτακτων ή αναλόγου είδους ειδικών αναγκών και όχι και στην περίπτωση που στην πραγματικότητα συνήφθησαν προς κάλυψη "παγίων και διαρκών" αναγκών;»

Υπόθεση C-380/07

43 Από τον φάκελο της υπόθεσης που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι, στην υπόθεση αυτή, οι ενάγοντες της κύριας δίκης συνήψαν με τον Δήμο Γεροποτάμου και με τη δημοτική επιχείρηση «Ο Γεροπόταμος», που έχει τη μορφή νομικού προσώπου

ιδιωτικού δικαίου, τρεις διαδοχικές συμβάσεις ορισμένου χρόνου, από τις οποίες η πρώτη, που χαρακτηριζόταν «σύμβαση εργασίας» κατά την έννοια του νόμου 2190/1994, ίσχυσε για την περίοδο από 1η Ιουλίου 2004 μέχρι 1η Δεκεμβρίου 2004, ενώ οι δύο επόμενες, που χαρακτηρίζονταν «συμβάσεις έργου» κατά την έννοια του άρθρου 6 του νόμου 2527/1997, ίσχυσαν από 29 Δεκεμβρίου 2004 έως 28 Δεκεμβρίου 2005 και από 30 Δεκεμβρίου 2005 έως 29 Δεκεμβρίου 2006.

44 Το Μονομελές Πρωτοδικείο Ρεθύμνης, στην κρίση του οποίου υποβλήθηκε στις 10 Νοεμβρίου 2006 διαφορά κατ' ουσία πανομοιότυπη με τη διαφορά την οποία αφορά η υπόθεση C-379/07, αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ίδια προδικαστικά ερωτήματα με εκείνα που υπέβαλε στην υπόθεση C-379/07.

45 Με διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου της 12ης Νοεμβρίου 2007 οι τρεις υποθέσεις ενώθηκαν προς διευκόλυνση της έγγραφης και της προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής απόφασης.

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του παραδεκτού

46 Όλοι όσοι υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, εκτός από τους ενάγοντες στις κύριες δίκες, αν δεν αμφισβήτησαν το παραδεκτό, τουλάχιστον εξέφρασαν αμφιβολίες, για διάφορους λόγους, ως προς τη λυσιτέλεια των προδικαστικών ερωτημάτων και επομένως ως προς το παραδεκτό τους.

47 Πρώτον, η Ελληνική Κυβέρνηση φρονεί ότι η ερμηνεία των ρητρών 5, σημείο 1, και 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, την οποία ζητεί το αιτούν δικαστήριο, δεν έχει σχέση με τις διαφορές στις κύριες δίκες. Συγκεκριμένα, είναι εσφαλμένη, και επομένως υποθετική, η παραδοχή του αιτούντος δικαστηρίου ότι το άρθρο 8, παράγραφος 3, του

νόμου 2112/1920 αποτελούσε εναλλακτικό νομοθετικό πλαίσιο για την εφαρμογή της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου. Ο νόμος αυτός, όπως άλλωστε επισημαίνουν οι εναγόμενοι των κυρίων δικών, δεν έχει εφαρμογή στον δημόσιο τομέα, με δεδομένες μάλιστα τις απαγορεύσεις που προβλέπουν τα άρθρα 103, παράγραφος 8, του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας και 21 του νόμου 2190/1994. Η ορθότητα αυτής της ερμηνείας του άρθρου 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 έχει εξάλλου επιβεβαιωθεί με τις αποφάσεις 19/2007 και 20/2007 του Αρείου Πάγου. Επιπλέον, οι εναγόμενοι και η Επιτροπή, μολονότι δεν θέτουν ρητά ζήτημα παραδεκτού των προδικαστικών ερωτημάτων, αμφισβητούν επίσης αφενός ότι η διάταξη αυτή εξακολουθούσε να ισχύει κατά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 1999/70 στην εθνική νομοθεσία και αφετέρου ότι επέτρεπε τη μετατροπή των επίμαχων συμβάσεων σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου.

48 Συναφώς υπενθυμίζεται ότι δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο να αποφαίνεται, με προδικαστική απόφαση, επί της ερμηνείας των εθνικών διατάξεων ούτε να κρίνει αν η ερμηνεία τους από το αιτούν δικαστήριο είναι ορθή. Το Δικαστήριο οφείλει δηλαδή, στο πλαίσιο της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ των κοινοτικών και των εθνικών δικαστηρίων, να λαμβάνει υπόψη το πραγματικό και νομοθετικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται τα προδικαστικά ερωτήματα όπως ακριβώς εξειδικεύεται από την απόφαση περί παραπομπής (βλ. αποφάσεις της 29ης Απριλίου 2004, C-482/01 και C-493/01, Ορφανόπουλος και Oliveri, Συλλογή 2004, σ. I-5257, σκέψη 42, της 14ης Φεβρουαρίου 2008, C-244/06, Dynamic Medien, Συλλογή 2008, σ. I-505, σημείο 19, και της 4ης Δεκεμβρίου 2008, C-330/07, Jobra, Συλλογή 2008, σ. I-9099, σκέψη 17 βλ. επίσης, επ' αυτού, διάταξη της 12ης Ιουνίου 2008, C-364/07, Βασιλάκης κ.λπ., σκέψεις 134 και 143).

49 Το αιτούν δικαστήριο ερωτά όμως κατ' ουσία, στο πλαίσιο των διαφορών στις κύριες δίκες, αν η μεταφορά της οδηγίας 1999/70 με το προεδρικό διάταγμα 164/2004 στην ελληνική νομοθεσία συνιστά «υποβάθμιση», κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, έναντι της προστασίας που παρείχε το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, για τον λόγο ότι αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής της τους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου και δεν επιτρέπει τη μετατροπή, στον δημόσιο τομέα, των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου ή επιβάλλει περιοριστικές προϋποθέσεις για τη μετατροπή αυτή. Προς τούτο το εν λόγω δικαστήριο, στηριζόμενο στη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, δέχεται σαφώς ότι η τελευταία αναφερθείσα διάταξη έχει εφαρμογή στον δημόσιο τομέα και, για να καταλήξει στο συμπέρασμα αυτό, θεωρεί επίσης δεδομένο ότι η εν λόγω διάταξη αφενός ίσχυε κατά τη διάρκεια της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 1999/70 και αφετέρου επέτρεπε τη μετατροπή αυτή.

50 Εξάλλου, ζήτημα υποβάθμισης δεν μπορεί να τεθεί παρά μόνο αν, όπως τονίζει η Επιτροπή και υποθέτει το αιτούν δικαστήριο, το εν λόγω άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, μολονότι εξακολουθεί να ισχύει, δεν μπορεί, σε περιπτώσεις όπως οι υπό εξέταση, να εφαρμόζεται παράλληλα με την εθνική νομοθεσία με την οποία μεταφέρθηκε η συμφωνία-πλαίσιο, λόγω π.χ. της θέσπισης της μεταγενέστερης αυτής ρύθμισης, της τροποποίησης του άρθρου 103, παράγραφος 8, του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας ή της νομολογιακής στροφής στην οποία προέβη ο Άρειος Πάγος με τις αποφάσεις του 19/2007 και 20/2007 σχετικά με την ερμηνεία του εν λόγω άρθρου 8, παράγραφος 3.

51 Κατά συνέπεια, το συμπέρασμα είναι ότι, ανεξάρτητα από τις διαφωνίες των διαδίκων των κύριων δικών σχετικά με την ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας και από την κριτική που ασκείται κατά της ερμηνείας που δέχεται το αιτούν δικαστήριο, η εξέταση των προδικαστικών ερωτημάτων πρέπει εν προκειμένω να βασιστεί στην ερμηνεία του εθνικού δικαίου στην οποία προέβη το εν λόγω δικαστήριο. Η ένσταση απαραδέκτου την οποία προέβαλε επί του σημείου αυτού η Ελληνική Κυβέρνηση πρέπει επομένως να απορριφθεί.

52 Δεύτερον, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι τα ερωτήματα 3 έως 6 στην υπόθεση C-378/07 στερούνται αντικειμένου. Συγκεκριμένα, κατά την Επιτροπή, από την απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2005, C-144/04, Mangold (Συλλογή 2005, σ. I-9981, σκέψεις 41 έως 43), προκύπτει ότι, όπως άλλωστε υποστηρίζουν επίσης η Ελληνική και η Ιταλική Κυβέρνηση, η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου αποσκοπεί αποκλειστικά στην αποτροπή των καταχρήσεων από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου και επομένως δεν έχει εφαρμογή όταν η επίμαχη σύμβαση είναι η πρώτη ή η μοναδική σύμβαση εργασίας που έχει συναφθεί μεταξύ των ενδιαφερομένων.

53 Η ένσταση αυτή δεν μπορεί να γίνει δεκτή.

54 Συγκεκριμένα, με τα προαναφερθέντα ερωτήματα, που δεν αφορούν τη ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, αλλά τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας αυτής, ζητείται κατ' ουσία να διαπιστωθεί αν η μεταφορά της οδηγίας 1999/70 με το προεδρικό διάταγμα 164/2004 συνιστά «υποβάθμιση» κατά την έννοια της ρήτρας 8, όσον αφορά το επίπεδο προστασίας που παρείχε το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 στους εργαζομένους που είχαν συνάψει μία και μοναδική σύμβαση

εργασίας ορισμένου χρόνου και, σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, να διευκρινιστούν οι συνέπειες της διαπίστωσης αυτής για τις διαφορές των κύριων δικών.

55 Τα ερωτήματα όμως αυτά όχι μόνο δεν στερούνται αντικειμένου, αλλά θέτουν ειδικότερα το ζήτημα μήπως, όπως υποστηρίζουν η Ελληνική και η Ιταλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση σύναψης μιας και μοναδικής σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου.

56 Εξάλλου πρέπει συναφώς να τονιστεί ότι με την προαναφερθείσα απόφαση Mangold το Δικαστήριο, αφού έκρινε, στις σκέψεις 42 και 43 της απόφασης εκείνης, ότι η ερμηνεία της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου δεν είχε καμία σημασία για την επίλυση της διαφοράς που εκκρεμούσε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου στην υπόθεση εκείνη, διότι αντικείμενο της διαφοράς ήταν μία πρώτη και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, απάντησε, με τις σκέψεις 44 έως 54 της εν λόγω απόφασης, στο πρόσθετο ερώτημα που του είχε υποβληθεί από το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο της ίδιας διαφοράς και αφορούσε την ερμηνεία της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας αυτής.

57 Υπό τις συνθήκες αυτές, αφού τα ερωτήματα 3 ως 6 της υπόθεσης C-378/07 αφορούν την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου και δεν είναι πρόδηλο ότι η ερμηνεία αυτή δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο των διαφορών που εκκρεμούν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου και οι οποίες δεν είναι, προφανώς, υποθετικής φύσης, το Δικαστήριο, κατά πάγια νομολογία, είναι υποχρεωμένο να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά (βλ. επ' αυτού, μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 4ης Ιουλίου 2006, C-212/04, Αδενέλερ κ.λπ., Συλλογή 2006, σ. I-6057, σκέψεις 41 και 42, και της 23ης Νοεμβρίου 2006, C-238/05, Asnef-Equifax και Administración del Estado, Συλλογή 2006, σ. I-11125, σκέψεις 15 έως 17, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψεις 42 έως 44).

58 Τρίτον, η Ιταλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα που υποβλήθηκε στις υποθέσεις C-379/07 και C-380/07 είναι απαράδεκτο, διότι οι μεταβατικές διατάξεις του άρθρου 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004, τις οποίες αφορά το εν λόγω ερώτημα, δεν έχουν εφαρμογή στις συμβάσεις τις οποίες αφορούν οι κύριες δίκες, αφού οι συμβάσεις αυτές εμπίπτουν, αντίθετα, στο γενικό

καθεστώς που έχει θεσπιστεί με τα άρθρα 5 έως 7 του εν λόγω διατάγματος. Το ερώτημα αυτό δεν έχει επομένως, κατά την Ιταλική Κυβέρνηση, καμία σχέση με τις διαφορές στις κύριες δίκες.

59 Ούτε αυτή η ένσταση μπορεί να γίνει δεκτή. Συγκεκριμένα, εφόσον από τις αποφάσεις περί παραπομπής προκύπτει ότι, κατά την έναρξη της ισχύος του προεδρικού διατάγματος 164/2004, δηλαδή στις 19 Ιουλίου 2004, οι επίμαχες στις υποθέσεις των κύριων δικών συμβάσεις ορισμένου χρόνου εξακολουθούσαν να ισχύουν, οι εν λόγω συμβάσεις μπορούσαν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 11 του εν λόγω διατάγματος.

60 Από τις αποφάσεις περί παραπομπής στις εν λόγω υποθέσεις προκύπτει βέβαια ότι οι ενάγοντες δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις που θέτει η εν λόγω διάταξη για τον χαρακτηρισμό των συμβάσεών τους ως συμβάσεων εργασίας αορίστου χρόνου.

61 Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο, με το δεύτερο ερώτημά του στις εν λόγω υποθέσεις, θέτει ακριβώς το ζήτημα κατά πόσον οι προϋποθέσεις αυτές, συνέπεια των οποίων ήταν να αποκλειστούν οι εν λόγω συμβάσεις από το μεταβατικό καθεστώς που είχε προβλέψει το άρθρο 11 του διατάγματος 164/2004, συνιστούν «υποβάθμιση» κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, οπότε οι ενάγοντες στις υποθέσεις αυτές θα μπορούσαν να θεμελιώσουν στις διατάξεις της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου δικαίωμα μετατροπής των συμβάσεων αυτών σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, όπως προβλεπόταν, κατ' αυτούς, από ένα «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο», κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας αυτής, και συγκεκριμένα από το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920.

62 Κατά συνέπεια, λαμβανομένης μάλιστα υπόψη της νομολογίας που παρατίθεται στη σκέψη 57 της παρούσας απόφασης, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι προκύπτει προδήλως ότι η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου που ζητείται με το δεύτερο ερώτημα στις υποθέσεις C-379/07 και C-380/07 δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο των διαφορών που εκκρεμούν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου και που, προφανώς, δεν είναι υποθετικής φύσης.

63 Κατόπιν όλων των ανωτέρω, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα είναι παραδεκτά.

Επί της ουσίας

64 Με μια πρώτη ομάδα ερωτημάτων, το αιτούν δικαστήριο θέτει κατ' ουσία το ζήτημα της ερμηνείας των ρητρών 5, σημείο 1, και 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, με σκοπό να εξακριβωθεί κατά πόσον η επίμαχη στις κύριες δίκες εθνική νομοθεσία, και συγκεκριμένα το προεδρικό διάταγμα 164/2004, το οποίο εκδόθηκε ειδικά για τη μεταφορά της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου στον δημόσιο τομέα, αντιβαίνει στις ρήτρες αυτές. Προς τούτο το αιτούν δικαστήριο διατυπώνει ορισμένα ερωτηματικά επί των εξής σημείων:

— πρώτον, όσον αφορά τα μέτρα πρόληψης της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, στα οποία αναφέρεται η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, το αιτούν δικαστήριο θέτει αφενός το ζήτημα των περιθωρίων διακριτικής ευχέρειας που έχουν τα κράτη μέλη ως προς τη μεταφορά της ρήτρας αυτής, όταν στο εσωτερικό δίκαιο υπάρχει ήδη «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας (ερώτημα 1 στις υποθέσεις C-378/07 έως C-380/07), και αφετέρου το ζήτημα της έννοιας του όρου «αντικειμενικοί λόγοι» κατά τη ρήτρα αυτή (έκτο ερώτημα, στοιχείο α΄, στην υπόθεση C-378/07 και πέμπτο ερώτημα, στοιχείο α΄, στις υποθέσεις C-379/07 και C-380/07),

— δεύτερον, όσον αφορά την έννοια του όρου «υποβάθμιση» κατά τη ρήτρα 8, σημείο 3, της εν λόγω συμφωνίας, θέτει το ζήτημα αν η εν λόγω ρήτρα έχει εφαρμογή στους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου (δεύτερο ερώτημα στην υπόθεση C-378/07) και αν οι τροποποιήσεις που επέφερε η εθνική νομοθεσία για τη μεταφορά έναντι του

προϊσχύοντος εσωτερικού δικαίου αντιβαίνει στη ρήτρα αυτή (τρίτο και τέταρτο ερώτημα στην υπόθεση C-378/07, καθώς και δεύτερο και τρίτο ερώτημα στις υποθέσεις C-379/07 και C-380/07) και,

— τρίτον, όσον αφορά τις κυρώσεις σε περίπτωση καταχρηστικής χρησιμοποίησης συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, θέτει το ζήτημα αν η πλήρης απαγόρευση μετατροπής, στον δημόσιο τομέα, των εν λόγω συμβάσεων σε συμβάσεις αορίστου χρόνου αντιβαίνει στη συμφωνία-πλαίσιο (έκτο ερώτημα, στοιχείο β΄, στην υπόθεση C-378/07 και πέμπτο ερώτημα, στοιχείο β΄, στις υποθέσεις C-379/07 και C-380/07).

65 Εξάλλου, με τα τελευταία ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διασαφηνιστούν οι συνέπειες που θα είχε για τα εθνικά δικαστήρια η αναγνώριση της ασυμβατότητας του προεδρικού διατάγματος 164/2004 προς τις διατάξεις της συμφωνίας-πλαισίου (πέμπτο ερώτημα στην υπόθεση C-378/07 και τέταρτο ερώτημα στις υποθέσεις C-379/07 και C-380/07).

66 Κατά συνέπεια, στα ερωτήματα που έχει θέσει το αιτούν δικαστήριο πρέπει να δοθεί απάντηση με τη σειρά που καθορίζεται παραπάνω στις σκέψεις 64 και 65, ενώ πρέπει να διευκρινιστεί ευθύς εξαρχής ότι, κατά το μέτρο που το εν λόγω δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί της συμβατότητας του προεδρικού διατάγματος 164/2004 προς τη συμφωνία-πλαίσιο, δεν εναπόκειται μεν στο Δικαστήριο, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 234 ΕΚ, να αποφαίνεται επί της συμβατότητας των εθνικών διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο, αλλά το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο όλα τα απορρέοντα από το κοινοτικό δίκαιο ερμηνευτικά στοιχεία που μπορούν να του παράσχουν τη δυνατότητα να αξιολογήσει τη συμβατότητα αυτή προκειμένου να εκδώσει απόφαση στις υποθέσεις που εκκρεμούν ενώπιόν του (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 5ης Ιουλίου 2007, C-145/06 και C-146/06, Fendt Italiana, Συλλογή 2007, σ. I-5869, σκέψη 30).

Επί των μέτρων πρόληψης των καταχρήσεων κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου

— Επί των περιθωρίων της διακριτικής ευχέρειας που διαθέτουν τα κράτη μέλη, όταν στο εσωτερικό δίκαιο υπάρχει «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο»

67 Με τα ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσία αν η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι απαγορεύει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν ρυθμίσεις όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, το οποίο προβλέπει, κατά την ειδική μεταφορά της οδηγίας 1999/70 στο εσωτερικό δίκαιο με σκοπό την εφαρμογή των διατάξεών της στον δημόσιο τομέα, την εφαρμογή των μέτρων πρόληψης της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου τα οποία απαριθμούνται στο σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της ρήτρας αυτής, όταν στο εσωτερικό δίκαιο υπάρχει ήδη «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας, όπως το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920.

68 Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, με το οποίο ζητείται να προσδιοριστούν τα περιθώρια της διακριτικής ευχέρειας που διαθέτουν τα κράτη μέλη κατά τη μεταφορά της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου στο εσωτερικό δίκαιο, πρέπει καταρχάς να προσδιοριστεί το περιεχόμενο της έννοιας του όρου «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά τη ρήτρα αυτή.

69 Τόσο η Ελληνική Κυβέρνηση όσο και η Επιτροπή ισχυρίζονται ότι το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 δεν συνιστά τέτοιο μέτρο, διότι το αντικείμενό του διαφέρει από το αντικείμενο της εν λόγω ρήτρας. Συγκεκριμένα, ο νόμος αυτός, ο οποίος αφορά την καταγγελία των συμβάσεων εργασίας αορίστου χρόνου, δεν περιλαμβάνει διατάξεις για την πρόληψη της καταχρηστικής σύναψης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, αλλ' απλώς επιτρέπει να αναγνωρίζεται, κατά την καταγγελία μιας σύμβασης εργασίας, ότι η σύμβαση αυτή αποτελεί σύμβαση αορίστου χρόνου. Εν πάση περιπτώσει, κατά την Ελληνική Κυβέρνηση, η δυνατότητα μετατροπής μιας σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου σε σύμβαση αορίστου χρόνου δεν έχει κανένα αποτρεπτικό αποτέλεσμα ως προς τη σύναψη διαδοχικών συμβάσεων στον δημόσιο τομέα, αφού οι οικονομικές συνέπειες αυτής της μετατροπής θα βάρυναν, αντίθετα από ό,τι συμβαίνει στον ιδιωτικό τομέα, το κοινωνικό σύνολο και όχι κατ' ανάγκη τον ενδιαφερόμενο εργοδότη.

70 Συναφώς, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, όπως υπενθυμίστηκε με τις σκέψεις 48 έως 51 της παρούσας απόφασης, η ερμηνεία του εθνικού δικαίου, δηλαδή εν προκειμένω του άρθρου 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, εναπόκειται μεν στο αιτούν δικαστήριο και επομένως, για να δοθεί απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η διάταξη αυτή, όπως διαπίστωσε και το αιτούν δικαστήριο, επιτρέπει τη μετατροπή, στον δημόσιο τομέα, των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, πλην όμως η έννοια «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά τη ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου αποτελεί έννοια του κοινοτικού δικαίου που πρέπει να ερμηνεύεται ομοιόμορφα σε όλα τα κράτη μέλη.

71 Δεν υπάρχει αμφιβολία βέβαια ότι η συμφωνία-πλαίσιο, όπως προκύπτει από το σημείο 10 των γενικών παρατηρήσεων της συμφωνίας αυτής, επαφίεται στα κράτη μέλη και στους κοινωνικούς εταίρους για τον καθορισμό των λεπτομερών τρόπων εφαρμογής των αρχών και των απαιτήσεων που προβλέπει, προκειμένου να διασφαλίζεται η συμβατότητά τους προς το εθνικό δίκαιο και/ή τις εθνικές πρακτικές και να εξασφαλίζεται ότι θα λαμβάνονται δεόντως υπόψη οι ιδιομορφίες των συγκεκριμένων καταστάσεων (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 68, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 87).

72 Εντούτοις, το περιεχόμενο αυτών των αρχών και απαιτήσεων δεν μπορεί, εφόσον η συμφωνία-πλαίσιο δεν παραπέμπει συναφώς, σύμφωνα με τη δέκατη έβδομη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 1999/70, στα κράτη μέλη, να ποικίλλει ανάλογα με το εθνικό δίκαιο των κρατών μελών, αφού, κατά τη δέκατη τέταρτη αιτιολογική σκέψη της εν λόγω οδηγίας και το προοίμιο της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου, με τη συμφωνία αυτή επιδιώκεται η καθιέρωση, σε κοινοτική κλίμακα, ενός γενικού πλαισίου για τη χρησιμοποίηση συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου.

73 Εν προκειμένω, δεδομένου ότι η συμφωνία-πλαίσιο δεν ορίζει την έννοια του όρου «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο», επισημαίνεται ότι, αφού δεν γίνεται παραπομπή στο δίκαιο των κρατών μελών, με τη ρήτρα 5, σημείο 1, της εν λόγω συμφωνίας επιδιώκεται η επίτευξη ενός από τους σκοπούς της συμφωνίας αυτής, και συγκεκριμένα η δημιουργία ορισμένου πλαισίου για τη διαδοχική χρησιμοποίηση συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, η οποία θεωρείται δυνητική πηγή καταχρήσεων σε βάρος των εργαζομένων, και το μέσο για την επίτευξη του σκοπού αυτού είναι η θέσπιση ορισμένων διατάξεων ελάχιστης προστασίας προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να περιέρχονται οι μισθωτοί σε κατάσταση αβεβαιότητας (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 63, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 84).

74 Η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου επιβάλλει δηλαδή στα κράτη μέλη, προκειμένου να «αποτραπεί η κατάχρηση που μπορεί να προκύψει από τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου», να λάβουν ένα ή περισσότερα από τα μέτρα που απαριθμεί, εφόσον η εσωτερική τους νομοθεσία δεν περιλαμβάνει «ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα» για την πρόληψη των καταχρήσεων αυτών. Τα τρία συνολικώς μέτρα που απαριθμούνται στο σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της εν λόγω ρήτρας αφορούν την ύπαρξη αντικειμενικών λόγων που δικαιολογούν την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας, τη μέγιστη συνολική διάρκεια αυτών των διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας και τον αριθμό των ανανεώσεών τους (βλ. απόφαση της 15ης Απριλίου 2008, C-268/06, Impact, Συλλογή 2008, σ. I-2483, σκέψη 69, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 80).

75 Από το γράμμα της εν λόγω ρήτρας προκύπτει, χωρίς δυνατότητα αμφισβητήσεως, ότι τα διάφορα προτεινόμενα μέτρα θεωρούνται ως «ισοδύναμα» (προαναφερθείσα απόφαση Impact, σκέψη 76).

76 Επομένως, με την έκφραση «ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα» η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου αποσκοπεί στο να καλύπτει κάθε μέτρο του εθνικού δικαίου που έχει ως αντικείμενο, όπως ακριβώς και τα μέτρα που θεσπίζονται με την εν λόγω ρήτρα, την αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου (βλ. επ' αυτού προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 65).

77 Όπως παρατήρησε η γενική εισαγγελέας στα σημεία 53 και 54 των προτάσεών της, δεν έχει σημασία συναφώς αν το επίμαχο στην κύρια δίκη εθνικό μέτρο, όπως είναι εν προκειμένω το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, δεν προβλέπει τα ειδικά μέτρα που απαριθμούνται στη ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της συμφωνίας-πλαισίου ή αν ο σκοπός της θέσπισης του μέτρου αυτού δεν ήταν ειδικά η προστασία των εργαζομένων από τις καταχρήσεις που οφείλονται σε διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου ή αν το πεδίο εφαρμογής του δεν περιορίζεται μόνο στις συμβάσεις αυτές. Εφόσον δηλαδή το άρθρο αυτό μπορεί, σε συνδυασμό ενδεχομένως με άλλες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου, να συμβάλλει επίσης στην αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, πρέπει να θεωρηθεί ισοδύναμο με τα μέτρα που απαριθμούνται στη ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της συμφωνίας-πλαισίου.

78 Κατά συνέπεια, στις υποθέσεις των κύριων δικών εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει κατά πόσον η δυνατότητα που προβλέπεται, σύμφωνα με το εν λόγω δικαστήριο, στο άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 σχετικά με τη μετατροπή, στον δημόσιο τομέα, των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, όταν η σύμβαση καλύπτει στην πραγματικότητα πάγιες και διαρκείς ανάγκες του εργοδότη, μπορεί να συμβάλλει σε τέτοια αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου. Αν το εν λόγω δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η εν λόγω διάταξη έχει το αποτέλεσμα αυτό, η διάταξη αυτή πρέπει να θεωρηθεί ως «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου.

79 Όσον αφορά στη συνέχεια το ζήτημα αν, σε μια τέτοια περίπτωση, η ύπαρξη «ισοδύναμου νομοθετικού μέτρου» κατά την έννοια της ρήτρας αυτής αποτελεί κώλυμα για την εκ μέρους του οικείου κράτους μέλους θέσπιση εθνικής ρύθμισης η οποία, όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, προβλέπει στα άρθρα της 5 έως 7 και 11, με σκοπό τη μεταφορά της οδηγίας 1999/70 στο εθνικό δίκαιο, ειδικά μέτρα για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, επιβάλλοντας την υποχρέωση αποτελεσματικής και δεσμευτικής θέσπισης τουλάχιστον ενός από τα μέτρα που απαριθμεί και τα οποία αποσκοπούν στην αποτροπή της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου, εφόσον η εθνική νομοθεσία δεν προβλέπει ήδη ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα, επιτάσσει στα κράτη μέλη την επίτευξη ενός γενικού σκοπού, του σκοπού της αποτροπής τέτοιων καταχρήσεων, ενώ τους παρέχει τη δυνατότητα να επιλέξουν τα μέσα για την επίτευξή του (προαναφερθείσα απόφαση Impact, σκέψη 70 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

80 Κατά συνέπεια, η εν λόγω διάταξη παρέχει στα κράτη μέλη περιθώρια εκτίμησης σε σχέση με την επίτευξη του σκοπού αυτού, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι τα κράτη αυτά εγγυώνται το αποτέλεσμα που επιβάλλει το κοινοτικό δίκαιο, όπως προκύπτει όχι μόνον από το άρθρο 249, τρίτο εδάφιο, ΕΚ, αλλά και από το άρθρο 2, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 1999/70, ερμηνευόμενο υπό το φως της δέκατης έβδομης αιτιολογικής της σκέψης (βλ., συναφώς, προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 68, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 87).

81 Κατά συνέπεια, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, τα κράτη μέλη μπορούν, με βάση τη διακριτική ευχέρεια που τους απονέμει η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, να εφαρμόζουν, με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής πρόληψης της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας

ορισμένου χρόνου, ένα ή περισσότερα από τα μέτρα που απαριθμούνται στην εν λόγω ρήτρα, ή ακόμα και ήδη ισχύοντα ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των επιμέρους τομέων και/ή κατηγοριών εργαζομένων (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Impact, σκέψη 71).

82 Κατά συνέπεια, μολονότι το κράτος μέλος, όταν δεν υπάρχει ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο στην εσωτερική νομοθεσία του, είναι οπωσδήποτε υποχρεωμένο, για να επιτύχει τον σκοπό αυτό, να λάβει ένα ή περισσότερα από τα προληπτικά μέτρα που απαριθμεί η ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της συμφωνίας-πλαισίου, προκειμένου να μεταφέρει ορθά την οδηγία 1999/70 στην εσωτερική έννομη τάξη του (βλ. επ' αυτού προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 65, και Impact, σκέψεις 69 και 70, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 80), η ύπαρξη τέτοιου ισοδύναμου νομοθετικού μέτρου δεν μπορεί, αντίθετα, να στερήσει από το κράτος αυτό τη δυνατότητα να θεσπίσει επιπλέον ένα ή περισσότερα από τα μέτρα που απαριθμεί η εν λόγω ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, με σκοπό, μεταξύ άλλων, όπως δέχτηκαν ουσιαστικά όλοι όσοι κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις, να τροποποιήσει ή να συμπληρώσει την προστασία που απορρέει από το εν λόγω ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο, ειδάλλως θα εξαλειφόταν κάθε δυνατότητα εξέλιξης της ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας.

83 Εντούτοις, πρέπει να υπομνησθεί ότι το περιθώριο διακριτικής ευχέρειας που καταλείπεται έτσι στα κράτη μέλη δεν είναι απεριόριστο και ότι ειδικότερα δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να φθάσει μέχρι τη διακύβευση του σκοπού ή της πρακτικής αποτελεσματικότητας της συμφωνίας-πλαισίου (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 82).

84 Επομένως, αφού σκοπός της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου είναι, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 73 έως 77 και 79 της παρούσας απόφασης, να επιβληθεί στα κράτη μέλη η υποχρέωση να διασφαλίσουν, στην εσωτερική έννομη τάξη, την αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, η θέσπιση της εθνικής ρύθμισης για τη μεταφορά της συμφωνίας δεν μπορεί να καταλήγει να θίγει την αποτελεσματικότητα της εν λόγω πρόληψης, όπως διασφαλιζόταν προηγουμένως από ένα «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας 5, σημείο 1. Συναφώς έχει ιδιαίτερη σημασία το να είναι η έννομη κατάσταση που απορρέει από τα διάφορα μέτρα που προβλέπει το εθνικό δίκαιο αρκούντως επακριβής και σαφής, ώστε οι ιδιώτες να είναι σε θέση να γνωρίζουν το πλήρες περιεχόμενο των δικαιωμάτων τους και, ενδεχομένως, να τα προβάλλουν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

85 Εξάλλου, κατά την άσκηση της εξουσίας εκτίμησης που παρέχεται στα κράτη μέλη βάσει της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου πρέπει οπωσδήποτε να τηρείται το κοινοτικό δίκαιο, και ιδίως οι γενικές αρχές του δικαίου αυτού καθώς και οι άλλες διατάξεις της συμφωνίας-πλαισίου (βλ. επ' αυτού προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψεις 50 έως 54 και 63 έως 65).

86 Συναφώς, πρέπει ειδικότερα να υπογραμμιστεί ότι, όταν το εσωτερικό δίκαιο περιλαμβάνει ήδη διατάξεις για την αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου που θα μπορούσαν να συνιστούν «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, η εκ μέρους κράτους μέλους θέσπιση ενός ή περισσότερων από τα ειδικά προληπτικά μέτρα που απαριθμούνται στην εν λόγω ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της συμφωνίας αυτής δεν αποτελεί βάσιμο δικαιολογητικό λόγο για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στον τομέα που καλύπτεται από την εν λόγω συμφωνία-πλαίσιο, κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας αυτής, υποβάθμιση που αποτελεί το αντικείμενο των ερωτημάτων που εξετάζονται στις σκέψεις 108 έως 178 της παρούσας απόφασης.

87 Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν ρυθμίσεις όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, το οποίο προβλέπει, κατά την ειδική μεταφορά της οδηγίας 1999/70 στο εσωτερικό δίκαιο με σκοπό την εφαρμογή των διατάξεών της στον δημόσιο τομέα, την εφαρμογή των μέτρων πρόληψης της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου τα οποία απαριθμούνται στο σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της ρήτρας αυτής, όταν στο εσωτερικό δίκαιο υπάρχει ήδη –πράγμα που καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο– «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας, όπως το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι η σχετική ρύθμιση αφενός δεν θίγει την αποτελεσματικότητα της πρόληψης της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου την οποία διασφαλίζει το εν λόγω ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο και αφετέρου είναι σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο, και συγκεκριμένα με τη ρήτρα 8, σημείο 3, της εν λόγω συμφωνίας.

— Επί της ύπαρξης «αντικειμενικών λόγων» κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, στοιχείο α΄, της συμφωνίας-πλαισίου

88 Το αιτούν δικαστήριο θέτει κατ' ουσία, με τα ερωτήματά του, το ζήτημα αν η ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχείο α΄, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι απαγορεύει στις αρχές των κρατών μελών να εφαρμόζουν ρυθμίσεις όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες κατά τρόπο ώστε η σύναψη συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα να θεωρείται, ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για την πρώτη ή τη μοναδική σύμβαση ή για διαδοχικές συμβάσεις, δικαιολογημένη από «αντικειμενικούς λόγους» κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας, για τον λόγο και μόνο ότι οι συμβάσεις αυτές στηρίζονται σε νομοθετικές διατάξεις που επιτρέπουν τη σύναψη ή την ανανέωσή τους με σκοπό την κάλυψη ορισμένων προσωρινών αναγκών, ενώ οι ανάγκες αυτές είναι στην πραγματικότητα «πάγιες και διαρκείς».

89 Από τις αποφάσεις περί παραπομπής προκύπτει ότι ο λόγος για τον οποίο το δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμούν οι υποθέσεις στις κύριες δίκες υποβάλλει τα ερωτήματα αυτά έγκειται στο ότι αυτή η εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας θα μπορούσε να το εμποδίσει να ασκήσει την εξουσία μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, την οποία του παρέχει το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, το οποίο χαρακτηρίζεται από το εν λόγω δικαστήριο ως «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο». Πράγματι, η μετατροπή αυτή αποκλείεται, κατά τη νομολογία των εθνικών δικαστηρίων, όταν η ορισμένου χρόνου διάρκεια δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους.

90 Επιβάλλεται ευθύς εξαρχής η παρατήρηση ότι η συμφωνία-πλαίσιο δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να θεσπίζουν μέτρα με βάση τα οποία κάθε πρώτη ή μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου πρέπει να δικαιολογείται από τέτοιους αντικειμενικούς λόγους. Συγκεκριμένα, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, αυτές οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου δεν εμπίπτουν στη ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, η οποία αφορά μόνο την αποτροπή της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, πράγμα που σημαίνει ότι οι αντικειμενικοί λόγοι που απαριθμούνται στο σημείο 1, στοιχείο α΄, της εν λόγω ρήτρας αφορούν μόνο την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψεις 41 έως 43).

91 Εξάλλου, όσον αφορά τις διαδοχικές συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, η οποία αποσκοπεί ειδικώς στην αποτροπή των καταχρήσεων που απορρέουν από τη

χρησιμοποίησή τους, επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να καθιερώσουν στην έννομη τάξη τους ένα ή περισσότερα από τα μέτρα που απαριθμούνται στο σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της ρήτρας αυτής, όταν δεν υφίστανται ήδη στο οικείο κράτος μέλος ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα για την αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης τέτοιου είδους συμβάσεων εργασίας. Μεταξύ των εν λόγω μέτρων, η ρήτρα 5, παράγραφος 1, στοιχείο α΄, προβλέπει τους «αντικειμενικούς λόγους που δικαιολογούν την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας» (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψεις 64 έως 66).

92 Όπως προκύπτει από το σημείο 7 των γενικών παρατηρήσεων της συμφωνίας-πλαισίου, τα συμβαλλόμενα μέρη της συμφωνίας αυτής έκριναν δηλαδή ότι η στηριζόμενη σε αντικειμενικούς λόγους χρήση συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου αποτελεί τρόπο πρόληψης των καταχρήσεων (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 67, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 86).

93 Εντούτοις, όπως εκτέθηκε στις σκέψεις 79 έως 82 της παρούσας απόφασης, τα κράτη μέλη διαθέτουν κάποια περιθώρια εκτίμησης για την εφαρμογή της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, αφού είναι ελεύθερα να επιλέξουν να εφαρμόζουν είτε ένα ή περισσότερα από τα μέτρα που απαριθμούνται στο σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της ρήτρας αυτής είτε τα υπάρχοντα ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα.

94 Κατά συνέπεια, τα κράτη μέλη μπορούν νομίμως να επιλέξουν, προς τον σκοπό της εφαρμογής της ρήτρας αυτής, να μην εφαρμόζουν το προβλεπόμενο στο σημείο 1, στοιχείο α΄, της εν λόγω ρήτρας μέτρο, κατά το οποίο η ανανέωση των διαδοχικών αυτών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου πρέπει να δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους. Το κράτος μέλος μπορεί, αντίθετα, να προτιμήσει να θεσπίσει το ένα ή και τα δύο από τα μέτρα που αναφέρονται στο σημείο 1, στοιχεία β΄ και γ΄, της εν λόγω ρήτρας και τα οποία αφορούν τη μέγιστη συνολική διάρκεια αυτών των διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας και τον αριθμό των ανανεώσεών τους αντίστοιχα, ή μάλιστα να επιλέξει τη διατήρηση σε ισχύ υφιστάμενου ήδη ισοδύναμου νομοθετικού μέτρου, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι, οποιοδήποτε μέτρο και αν επιλεγεί, διασφαλίζεται η αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου (βλ. επ' αυτού την προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 101).

95 Εντούτοις, το κράτος μέλος που έχει επιλέξει, προς τον σκοπό της εφαρμογής της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, τη θέσπιση του μέτρου στο οποίο αναφέρεται το σημείο 1, στοιχείο α΄, της εν λόγω ρήτρας, κατά το οποίο η ανανέωση των διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου πρέπει να δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους, οφείλει να εγγυάται το αποτέλεσμα που επιβάλλεται από το κοινοτικό δίκαιο, όπως τούτο προκύπτει όχι μόνον από το άρθρο 249, τρίτο εδάφιο, ΕΚ, αλλά και από το άρθρο 2, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 1999/70, ερμηνευόμενο υπό το φως της δέκατης έβδομης αιτιολογικής της σκέψης (βλ. επ' αυτού την προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 68, και την προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 87).

96 Υπό τις συνθήκες αυτές, ο όρος «αντικειμενικοί λόγοι» κατά τη ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχείο α΄, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια, όπως έχει δεχτεί το Δικαστήριο, ότι αφορά σαφείς και συγκεκριμένες περιστάσεις που χαρακτηρίζουν μια καθορισμένη δραστηριότητα και οι οποίες, κατά συνέπεια, μπορούν να δικαιολογήσουν, στο ειδικό αυτό πλαίσιο, τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου. Οι περιστάσεις αυτές μπορούν να οφείλονται, μεταξύ άλλων, στην ιδιαίτερη φύση των καθηκόντων για την εκτέλεση των οποίων έχουν συναφθεί οι συμβάσεις αυτές και στα εγγενή χαρακτηριστικά των καθηκόντων αυτών ή, ενδεχομένως, στην επιδίωξη ενός θεμιτού σκοπού κοινωνικής πολιτικής εκ μέρους κράτους μέλους (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψεις 69 και 70, και απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2007, C-307/05, Del Cerro Alonso, Συλλογή 2007, σ. I-7109, σκέψη 53, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψεις 88 και 89).

97 Αντίθετα, μια εθνική διάταξη που θα περιοριζόταν στο να επιτρέπει γενικά και αφηρημένα, μέσω κανόνα προβλεπομένου σε νόμο ή κανονιστική πράξη, τη χρήση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου δεν θα ήταν σύμφωνη προς τις απαιτήσεις που προσδιορίστηκαν με τις δύο προηγούμενες σκέψεις (προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 71, και Del Cerro Alonso, σκέψη 54, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 90).

98 Συγκεκριμένα, μια τέτοια διάταξη, η οποία είναι αμιγώς τυπικής φύσης και δεν δικαιολογεί ειδικώς τη χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου με την ύπαρξη αντικειμενικών παραγόντων που να οφείλονται στις ιδιομορφίες της οικείας δραστηριότητας και στις συνθήκες της άσκησής της, ενέχει πραγματικό κίνδυνο καταχρηστικής χρησιμοποίησης αυτού του είδους των συμβάσεων και δεν είναι συνεπώς συμβατή προς τον σκοπό και την πρακτική αποτελεσματικότητα της συμφωνίας-πλαισίου (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 72, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 91).

99 Έτσι, αν γινόταν δεκτό ότι μια εθνική διάταξη μπορεί, αυτοδικαίως και χωρίς άλλη διευκρίνιση, να δικαιολογεί διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, τούτο θα σήμαινε ότι δεν θα λαμβανόταν υπόψη ο σκοπός της συμφωνίας-πλαισίου, που συνίσταται στην προστασία των εργαζομένων από την αβεβαιότητα ως προς την απασχόληση, και ότι θα καθίστατο κενή περιεχομένου η αρχή ότι οι συμβάσεις αορίστου χρόνου συνιστούν τη γενική μορφή των σχέσεων εργασίας (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 73, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 92).

100 Ειδικότερα, η χρησιμοποίηση των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου με μοναδικό έρεισμα μια γενική νομοθετική ή κανονιστική διάταξη, άσχετα προς το συγκεκριμένο περιεχόμενο της οικείας δραστηριότητας, δεν καθιστά δυνατή τη συναγωγή αντικειμενικών και διαφανών κριτηρίων προκειμένου να ελεγχθεί αν η ανανέωση των συμβάσεων αυτών ανταποκρίνεται πράγματι σε μια γνήσια ανάγκη, είναι κατάλληλη προς επίτευξη του επιδιωκομένου σκοπού και είναι αναγκαία προς τούτο (προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 74, και Del Cerro Alonso, σκέψη 55, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 93).

101 Από τη δικογραφία όμως που έχει υποβληθεί στο Δικαστήριο προκύπτει ότι η επίμαχη στις κύριες δίκες εθνική ρύθμιση προβλέπει απλώς ότι το γεγονός ότι η σύναψη σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου επιβάλλεται από τον νόμο συνιστά αντικειμενικό λόγο που δικαιολογεί πλήρως την απεριόριστη ανανέωση της ισχύος της σύμβασης αυτής. Η εν λόγω ρύθμιση καθορίζει πάντως ακριβείς και συγκεκριμένες προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούν να συνάπτονται διαδοχικές συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα. Συγκεκριμένα, η χρησιμοποίηση τέτοιων συμβάσεων επιτρέπεται, ανάλογα με την περίπτωση, δυνάμει του άρθρου 5, παράγραφος 2, του προεδρικού διατάγματος 164/2004, για την εξυπηρέτηση «ειδικών αναγκών» που «σχετίζονται ευθέως και αμέσως με τη μορφή ή το είδος ή τη δραστηριότητα της επιχείρησης», ή, δυνάμει του άρθρου 1 του νόμου 3250/2004, για την αντιμετώπιση «αναγκών συμπληρωματικής εξυπηρέτησης» για την παροχή υπηρεσιών «κοινωνικού χαρακτήρα» προς τους πολίτες, ή, κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, του νόμου 2527/1997, για την πραγματοποίηση έργων που δεν ανάγονται στον κύκλο «των συνήθων καθηκόντων των υπαλλήλων», ή ακόμη, κατά το άρθρο 21, παράγραφος 1, του νόμου 2190/1994, για την αντιμετώπιση «εποχιακών ή άλλων περιοδικών ή πρόσκαιρων αναγκών».

102 Επομένως, όπως τόνισε το αιτούν δικαστήριο με τα ερωτήματά του, η επίμαχη εθνική ρύθμιση επιτρέπει τη σύναψη συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου για την κάλυψη προσωρινών ουσιαστικά αναγκών. Πρέπει όμως να γίνει δεκτό ότι αυτού του είδους οι

ανάγκες συνιστούν πιθανότατα «αντικειμενικούς λόγους» για την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, στοιχείο α΄, της συμφωνίας-πλαισίου.

103 Εντούτοις, όπως επισήμανε η γενική εισαγγελέας με τα σημεία 106 και 107 των προτάσεών της, θα αντέβαινε στον σκοπό της εν λόγω ρήτρας, με την οποία επιδιώκεται η αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, αν οι διατάξεις της επίμαχης εθνικής ρύθμισης οι οποίες αναφέρθηκαν στη σκέψη 101 της παρούσας απόφασης μπορούσαν να θεωρηθούν ως έρεισμα για την ανανέωση τέτοιων συμβάσεων ή σχέσεων ακόμη και στην περίπτωση που στην πραγματικότητα δεν καλύπτονται προσωρινές, αλλά «πάγιες και διαρκείς», ανάγκες (βλ., κατ' αναλογία, προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 88, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 110).

104 Πράγματι, η χρησιμοποίηση συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στην περίπτωση αυτή θα προσέκρουε άμεσα στη βασική αντίληψη στην οποία στηρίζεται η συμφωνία-πλαίσιο, δηλαδή στην αρχή ότι, όπως προκύπτει από τα σημεία 6 και 8 των γενικών παρατηρήσεων της συμφωνίας, οι συμβάσεις αορίστου χρόνου συνιστούν τη γενική μορφή των σχέσεων εργασίας, ενώ οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου αποτελούν χαρακτηριστικό της απασχόλησης σε ορισμένους τομείς ή για ορισμένα καθήκοντα και ορισμένες δραστηριότητες (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 61, και Impact, σκέψη 86, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 82).

105 Επομένως, η σταθερότητα της απασχόλησης έχει αναχθεί σε προέχον στοιχείο της προστασίας των εργαζομένων (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψη 64), ενώ, όπως προκύπτει από το δεύτερο εδάφιο του προοιμίου και από το σημείο 8 των γενικών παρατηρήσεων της συμφωνίας-πλαισίου, οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου ανταποκρίνονται στις ανάγκες τόσο των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων σε ορισμένες μόνον περιπτώσεις (προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 62, και Impact, σκέψη 87, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 83).

106 Δεδομένου επομένως ότι, κατά πάγια νομολογία, η απορρέουσα από οδηγία υποχρέωση των κρατών μελών να επιτύχουν το αποτέλεσμα που προβλέπει η οδηγία αυτή, καθώς και το καθήκον που τους επιβάλλει το άρθρο 10 ΕΚ να λαμβάνουν όλα τα γενικά ή ειδικά μέτρα που μπορούν να διασφαλίσουν την εκπλήρωση της

υποχρέωσης αυτής, ισχύουν για όλες τις εθνικές αρχές των κρατών αυτών, περιλαμβανομένων, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, των δικαστικών αρχών (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 13ης Νοεμβρίου 1990, C-106/89, Marleasing, Συλλογή 1990, σ. I-4135, σκέψη 8, της 18ης Δεκεμβρίου 1997, C-129/96, Inter-Environnement Wallonie, Συλλογή 1997, σ. I-7411, σκέψη 40, και της 5ης Οκτωβρίου 2004, C-397/01 έως C-403/01, Pfeiffer κ.λπ., Συλλογή 2004, σ. I-8835, σκέψη 110), όλες οι αρχές του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους οφείλουν να διασφαλίζουν, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, την τήρηση της ρήτρας 5, σημείο 1, στοιχείο α΄, της συμφωνίας-πλαισίου, εξακριβώνοντας σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ότι η εθνική ρύθμιση που επιτρέπει την ανανέωση, στον δημόσιο τομέα, διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου που προορίζονται να καλύπτουν προσωρινές ανάγκες δεν χρησιμοποιείται στην πραγματικότητα για την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών.

107 Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχείο α΄, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι απαγορεύει στις αρχές των κρατών μελών να εφαρμόζουν ρυθμίσεις όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες κατά τρόπο που η ανανέωση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα να θεωρείται δικαιολογημένη από «αντικειμενικούς λόγους», κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας, για τον λόγο και μόνο ότι οι συμβάσεις αυτές στηρίζονται σε νομοθετικές διατάξεις που επιτρέπουν την ανανέωσή τους με σκοπό την κάλυψη ορισμένων προσωρινών αναγκών, ενώ οι ανάγκες αυτές είναι στην πραγματικότητα πάγιες και διαρκείς. Αντίθετα, η ίδια αυτή ρήτρα δεν έχει εφαρμογή στη σύναψη της πρώτης ή της μοναδικής σύμβασης ή σχέσης εργασίας ορισμένου χρόνου.

Επί της έννοιας του όρου «υποβάθμιση» κατά τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου

— Επί της υποβάθμισης που αφορά τους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου

108 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο θέτει κατ' ουσία το ζήτημα αν η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι η «υποβάθμιση» στην οποία αναφέρεται η εν λόγω ρήτρα πρέπει να εξετάζεται μόνο σε σχέση με το γενικό επίπεδο προστασίας που ίσχυε στο οικείο κράτος μέλος για τους εργαζομένους που είχαν συνάψει διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, χωρίς να λαμβάνεται

υπόψη η προστασία που ίσχυε για τους εργαζομένους που είχαν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου.

109 Από την απόφαση περί παραπομπής στην υπόθεση C-378/07 προκύπτει ότι το ερώτημα αυτό τίθεται σε σχέση με μια εθνική ρύθμιση όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, το οποίο, κατά το αιτούν δικαστήριο, προβλέπει μέτρα προστασίας από την καταχρηστική χρησιμοποίηση συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου μόνο στην περίπτωση που πρόκειται για διαδοχικές συμβάσεις, ενώ η προϊσχύσασα εσωτερική νομοθεσία, όπως είχε διαμορφωθεί με το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, είχε επίσης εφαρμογή στην περίπτωση που η σύμβαση ήταν η πρώτη ή η μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου που είχε συναφθεί μεταξύ των ενδιαφερομένων.

110 Υπενθυμίζεται ότι, κατά τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, «η εφαρμογή [της συμφωνίας] δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση επαρκή αιτιολογία για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στον τομέα που καλύπτεται από την [εν λόγω] συμφωνία».

111 Όσον αφορά τον τομέα που καλύπτεται από τη συμφωνία-πλαίσιο, στο πρώτο εδάφιο του προοιμίου αυτής της συμφωνίας επισημαίνεται ότι η εν λόγω συμφωνία αποβλέπει στο να συμβάλει στην «καλύτερη ισορροπία μεταξύ “ευελιξίας χρόνου εργασίας και ασφάλειας εργαζομένων”». Κατά τη δέκατη τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 1999/70, η οποία επαναλαμβάνει ουσιαστικά το τρίτο εδάφιο του εν λόγω προοιμίου, η συμφωνία-πλαίσιο διακηρύσσει προς τούτο τις «γενικές αρχές και ελάχιστες απαιτήσεις για τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου και τις εργασιακές σχέσεις». Το πέμπτο εδάφιο του ίδιου προοιμίου αναφέρει επίσης ότι η εν λόγω συμφωνία «αφορά τις εργασιακές συνθήκες των εργαζομένων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου».

112 Κατά συνέπεια, η συμφωνία-πλαίσιο, και ιδίως η ρήτρα 8, σημείο 3, επιδιώκει την επίτευξη σκοπού ο οποίος εντάσσεται στους θεμελιώδεις σκοπούς που θέτουν το άρθρο 136, πρώτο εδάφιο, ΕΚ, καθώς και το τρίτο εδάφιο του προοιμίου της Συνθήκης ΕΚ και τα σημεία 7 και 10, πρώτο εδάφιο, του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989, στον οποίο παραπέμπει η ανωτέρω διάταξη της Συνθήκης, οι οποίοι συνίστανται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, ώστε να καταστήσουν δυνατή την εναρμόνισή τους με

παράλληλη διατήρηση της προόδου, και στην κατάλληλη κοινωνική προστασία των εργαζομένων, εν προκειμένω των εργαζομένων ορισμένου χρόνου (βλ. επ' αυτού την προαναφερθείσα απόφαση Impact, σκέψη 112).

113 Λαμβανομένων υπόψη αυτών των σκοπών, η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου δεν μπορεί να ερμηνεύεται στενά.

114 Όπως όμως προκύπτει από το γράμμα της ρήτρας 2 της συμφωνίας-πλαισίου, η συμφωνία αυτή εφαρμόζεται σε όλους τους εργαζομένους ορισμένου χρόνου που έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας όπως αυτές καθορίζονται από τη νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική σε κάθε κράτος μέλος.

115 Δυνάμει της ρήτρας 3 της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου, ως «εργαζόμενος ορισμένου χρόνου» νοείται «ένα πρόσωπο που έχει σύμβαση ή σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου συναφθείσα απευθείας μεταξύ του εργοδότη και του εργαζομένου, η λήξη της οποίας καθορίζεται από αντικειμενικούς όρους, όπως [η] παρέλευση συγκεκριμένης ημερομηνίας, η ολοκλήρωση συγκεκριμένου έργου ή [η] πραγματοποίηση συγκεκριμένου γεγονότος».

116 Κατά συνέπεια, τόσο από τον σκοπό της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου όσο και από τις εφαρμοστέες διατάξεις τους προκύπτει ότι, αντίθετα από ό,τι υποστηρίζουν ουσιαστικά η Ελληνική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, ο τομέας που καλύπτεται από τη συμφωνία αυτή δεν περιορίζεται μόνο στους εργαζομένους που έχουν συνάψει διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, αλλά η εν λόγω συμφωνία εφαρμόζεται, αντίθετα, σε όλους τους εργαζομένους που παρέχουν αμειβόμενες υπηρεσίες στον εργοδότη τους στο πλαίσιο σχέσης εργασίας ορισμένου χρόνου (προαναφερθείσα απόφαση Del Cerro Alonso, σκέψη 28), και μάλιστα ανεξάρτητα από τον αριθμό των συμβάσεων ορισμένου χρόνου που έχουν συνάψει οι εργαζόμενοι αυτοί.

117 Συναφώς η ρήτρα 4 της συμφωνίας-πλαισίου προβλέπει ότι οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται δυσμενέστερα, όσον αφορά τις συνθήκες απασχόλησης, από τους εργαζομένους αορίστου χρόνου για τον λόγο και μόνο ότι έχουν σύμβαση ή σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου, χωρίς η ρήτρα αυτή να περιορίζει το περιεχόμενο της απαγόρευσης αυτής κατά τρόπο που να καλύπτονται μόνο οι διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου.

118 Βεβαίως, η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, που προβλέπει τα μέτρα εκτέλεσης της ρήτρας 1, στοιχείο β΄, αφορά μόνο τη θέσπιση από τα κράτη μέλη μέτρων για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου.

119 Εντούτοις, οι δύο αυτές ρήτρες δεν καθορίζουν το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω συμφωνίας και, επομένως, δεν μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα να περιορίσουν την έκταση εφαρμογής της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, η οποία εξάλλου, δεδομένου ότι εντάσσεται σε χωριστό τμήμα της συμφωνίας-πλαισίου, το οποίο αφορά την εκτέλεση της συμφωνίας αυτής, δεν κάνει καμία αναφορά ούτε στη ρήτρα 1, στοιχείο β΄, ούτε στη ρήτρα 5, σημείο 1, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου.

120 Κατά συνέπεια, η εξέταση της ύπαρξης «υποβάθμισης» κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου πρέπει να πραγματοποιείται σε σχέση με το σύνολο των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου ενός κράτους μέλους που ρυθμίζουν την προστασία των εργαζομένων στον τομέα των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου.

121 Επομένως, στο αιτούν δικαστήριο πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι η «υποβάθμιση» στην οποία αναφέρεται η εν λόγω ρήτρα πρέπει να εξετάζεται σε σχέση με το γενικό επίπεδο προστασίας που ίσχυε στο οικείο κράτος μέλος τόσο για τους εργαζομένους που είχαν συνάψει διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου όσο και για τους εργαζομένους που είχαν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου.

— Επί των τροποποιήσεων που επέφερε στην προϊσχύουσα εσωτερική νομοθεσία η εθνική ρύθμιση για τη μεταφορά της οδηγίας

122 Το αιτούν δικαστήριο θέτει κατ' ουσία, με τα ερωτήματά του, το ζήτημα αν η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι αντιβαίνει στη ρήτρα αυτή μια εθνική ρύθμιση, όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, η οποία, αντίθετα από ό,τι συνέβαινε με προϊσχύοντα κανόνα του εσωτερικού δικαίου, όπως το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, που αποτελεί, κατά το αιτούν δικαστήριο, «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας αυτής, αφενός δεν προβλέπει πλέον, σε περίπτωση καταχρηστικής σύναψης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα, τη μετατροπή των συμβάσεων αυτών σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου ή επιβάλλει ορισμένες αθροιστικές και περιοριστικές προϋποθέσεις για τη μετατροπή αυτή και αφετέρου αποκλείει από τα μέτρα προστασίας που προβλέπει τους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου.

123 Συναφώς, επιβάλλεται εκ προοιμίου η παρατήρηση ότι, αντίθετα από ό,τι προτείνουν το αιτούν δικαστήριο και η Ελληνική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, η ύπαρξη «υποβάθμισης», κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, δεν πρέπει να εξετάζεται μόνο σε σχέση με το επίπεδο προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου που έχει διαμορφωθεί με «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας αυτής.

124 Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει ιδίως από τις σκέψεις 116 έως 121 της παρούσας απόφασης, τόσο από τον σκοπό της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου όσο και από το γράμμα της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας αυτής προκύπτει ότι η εξέταση της ύπαρξης «υποβάθμισης» κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας πρέπει να πραγματοποιείται σε σχέση με το σύνολο των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου που αφορούν τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου. Δεν έχει σημασία συναφώς αν οι διατάξεις αυτές συνιστούν «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της εν λόγω συμφωνίας, αφού άλλωστε η ρήτρα 8, σημείο 3, δεν παραπέμπει στη ρήτρα 5, σημείο 1.

125 Στη συνέχεια, όσον αφορά το περιεχόμενο της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι από το γράμμα της ρήτρας αυτής προκύπτει ότι η θέση σε εφαρμογή της συμφωνίας αυτής δεν μπορεί να αποτελεί για τα κράτη μέλη

επαρκή αιτιολογία για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων που παρεχόταν προηγουμένως εντός της εσωτερικής έννομης τάξης στον τομέα που καλύπτεται από την εν λόγω συμφωνία (προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψη 50).

126 Κατά συνέπεια, μια υποβάθμιση της προστασίας που παρέχεται στους εργαζομένους στον τομέα των συμβάσεων ορισμένου χρόνου δεν απαγορεύεται, αυτή καθ' εαυτή, από τη συμφωνία-πλαίσιο, αλλά, για να εμπίπτει στην απαγόρευση της ρήτρας 8, σημείο 3, η υποβάθμιση αυτή πρέπει αφενός να συνδέεται με την «εφαρμογή» της συμφωνίας-πλαισίου και αφετέρου να αφορά το «γενικό επίπεδο προστασίας» των εργαζομένων ορισμένου χρόνου (βλ. επ' αυτού την προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψη 52).

127 Εν προκειμένω, από τον φάκελο της υπόθεσης που έχει υποβληθεί στο Δικαστήριο προκύπτει ότι η υποβάθμιση που έχει επέλθει κατά το αιτούν δικαστήριο και τους ενάγοντες στις κύριες δίκες οφείλεται, όσον αφορά τους εργαζομένους που έχουν συνάψει διαδοχικές συμβάσεις εργασίας, στο γεγονός ότι, αντίθετα από ό,τι συνέβαινε με το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, το οποίο, κατά το αιτούν δικαστήριο, επέτρεπε, στις περιπτώσεις που η σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου είχε συναφθεί για την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών, την αυτόματη και αναδρομική μετατροπή της σε σύμβαση αορίστου χρόνου, τα άρθρα 5 έως 7 του προεδρικού διατάγματος 164/2004, με το οποίο μεταφέρθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η οδηγία 1999/70, δεν προβλέπουν πλέον, όσον αφορά τον δημόσιο τομέα, αυτή τη δυνατότητα μετατροπής, ενώ το άρθρο 11 του εν λόγω διατάγματος εξαρτά τη δυνατότητα αυτή, η οποία προβλέπεται μόνο ως μεταβατικό μέτρο για ορισμένες διαδοχικές συμβάσεις που υφίσταντο κατά την έναρξη της ισχύος του διατάγματος αυτού, από την πλήρωση διαφόρων περιοριστικών προϋποθέσεων, ενώ δεν προβλέπεται καμία αναδρομική ισχύ.

128 Εξάλλου, όσον αφορά τους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, η υποβάθμιση συνίσταται, κατά το αιτούν δικαστήριο και τους ενάγοντες, στο γεγονός ότι οι εργαζόμενοι αυτοί, για τους οποίους ίσχυαν τα μέτρα προστασίας που απέρρεαν από το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του προεδρικού διατάγματος 164/2004.

129 Συναφώς, επιβάλλεται η παρατήρηση ότι, αφού η ερμηνεία του εθνικού δικαίου εναπόκειται, σύμφωνα με τη νομολογία που παρατίθεται στη σκέψη 48 της παρούσας απόφασης, αποκλειστικά και μόνο στα εθνικά δικαστήρια, τα εν λόγω δικαστήρια έχουν επίσης την υποχρέωση να εξακριβώνουν κατά πόσον οι παραπάνω τροποποιήσεις που επέφερε το προεδρικό διάταγμα 164/2004 στο προϊσχύον εθνικό δίκαιο, όπως είχε διαμορφωθεί με το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση της προστασίας των εργαζομένων που έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, για την εξακρίβωση δε αυτή οφείλουν να συγκρίνουν τον βαθμό προστασίας που παρέχει καθεμία από τις εθνικές αυτές διατάξεις.

130 Αντίθετα, εναπόκειται στο Δικαστήριο, αποφαινόμενο επί αίτησης για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο τις αναγκαίες ενδείξεις προκειμένου το τελευταίο αυτό δικαστήριο να εκτιμήσει κατά πόσον η ενδεχόμενη αυτή μείωση της προστασίας των εργαζομένων που έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου συνιστά «υποβάθμιση» κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου. Προς τούτο, πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον οι τροποποιήσεις που επέφερε η εθνική ρύθμιση για τη μεταφορά της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου στην εθνική έννομη τάξη μπορούν να θεωρηθούν ότι αφορούν αφενός την «εφαρμογή» της συμφωνίας αυτής και αφετέρου το «γενικό επίπεδο προστασίας» των εργαζομένων κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας αυτής.

131 Όσον αφορά, πρώτον, την προϋπόθεση να υπάρχει σχέση με την «εφαρμογή» της συμφωνίας-πλαισίου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι αυτός ο όρος, που χρησιμοποιείται χωρίς άλλη διευκρίνιση στη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαίσιο, δεν μπορεί να αφορά μόνο την αρχική μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας 1999/70 και, ιδίως, του παραρτήματός της που περιέχει τη συμφωνία-πλαίσιο, αλλά πρέπει να καλύπτει κάθε εθνικό μέτρο με το οποίο επιδιώκεται να διασφαλιστεί η δυνατότητα επίτευξης του επιδιωκόμενου από την οδηγία σκοπού, συμπεριλαμβανομένων των μέτρων τα οποία, μετά την κυρίως ειπείν μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο, συμπληρώνουν ή τροποποιούν τους θεσπισθέντες εθνικούς κανόνες (προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψη 51).

132 Κατά συνέπεια, η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου μπορεί να αφορά μια εθνική ρύθμιση, όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, που αποτελεί το δεύτερο μέτρο μεταφοράς που θέσπισε το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος για τη μεταφορά της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας αυτής στη νομοθεσία του.

133 Η ρύθμιση αυτή πάντως δεν μπορεί να θεωρηθεί αντίθετη προς την εν λόγω ρήτρα, αν η υποβάθμιση την οποία συνεπάγεται δεν έχει καμία σχέση με την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου. Αυτό θα συνέβαινε, αν ο δικαιολογητικός λόγος για την υποβάθμιση αυτή δεν ήταν η ανάγκη θέσης σε εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, αλλά η ανάγκη προαγωγής ενός άλλου σκοπού και όχι του σκοπού της θέσης σε εφαρμογή της εν λόγω συμφωνίας (βλ. επ' αυτού την προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψεις 52 και 53).

134 Εν προκειμένω, όσον αφορά, πρώτον, την τροποποίηση που αφορούσε τη δυνατότητα μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, είναι σαφές ότι από το 1994, δηλαδή περίπου πέντε έτη πριν από την έκδοση της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου, το άρθρο 21, παράγραφος 2, του νόμου 2190/1994 προέβλεπε ήδη απόλυτη απαγόρευση, επί ποινή ακυρότητας, οποιασδήποτε μετατροπής σε συμβάσεις αορίστου χρόνου των συμβάσεων ορισμένου χρόνου που είχαν συναφθεί στον δημόσιο τομέα βάσει του νόμου αυτού (βλ. επ' αυτού την προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 98).

135 Η διάταξη αυτή θα μπορούσε να σημαίνει ότι το γεγονός ότι το προεδρικό διάταγμα 164/2004 δεν προβλέπει δυνατότητα μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου ή επιβάλλει ορισμένες προϋποθέσεις για τη μετατροπή αυτή δικαιολογείται όχι από την ανάγκη θέσης σε εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, αλλά, όπως υποστήριξαν οι εναγόμενοι των κύριων δικών και η Ελληνική Κυβέρνηση, από την ανάγκη τήρησης, στον δημόσιο τομέα, των διαδικασιών πρόσληψης με διαγωνισμό και προστασίας συνεπώς του υπηρεσιακού καθεστώτος των υπαλλήλων της ελληνικής δημόσιας διοίκησης.

136 Εντούτοις, από τις αποφάσεις περί παραπομπής προκύπτει επίσης ότι, σύμφωνα με το δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμούν οι διαφορές στις κύριες δίκες και το οποίο καλείται να ερμηνεύσει το εθνικό δίκαιο, το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, το οποίο, κατά το εν λόγω δικαστήριο, επιτρέπει τη μετατροπή αυτή, ακόμη και στον δημόσιο τομέα, για τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου για τις οποίες δεν υπάρχει αντικειμενικός δικαιολογητικός λόγος, εξακολουθούσε να ισχύει κατά την έκδοση της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου.

137 Επιπλέον, όπως προκύπτει από την τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 1999/70, η έκδοση της οδηγίας αυτής και της συμφωνίας-πλαισίου ανάγεται χρονικά σε δύο προτάσεις οδηγιών που υπέβαλε η Επιτροπή κατά τη διάρκεια του 1990 σχετικά με τις εργασιακές σχέσεις όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας [πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένες εργασιακές σχέσεις όσον αφορά τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ 1990, C 224, σ. 4)] και τις στρεβλώσεις του ανταγωνισμού [πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένες σχέσεις εργασίας όσον αφορά τις στρεβλώσεις του ανταγωνισμού (ΕΕ 1990, C 224, σ. 6), όπως τροποποιήθηκε (ΕΕ 1990, C 305, σ. 8)], επί των οποίων δεν μπόρεσε να αποφανθεί το Συμβούλιο. Στο σημείο αυτό πρέπει πάντως να τονιστεί ότι η τελευταία αυτή πρόταση οδηγίας προέβλεπε στο άρθρο 4 την υποχρέωση των κρατών μελών να λάβουν ορισμένα μέτρα για την αποτροπή του ενδεχομένου να χρησιμοποιούνται οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου προς κάλυψη υπαρχουσών και μόνιμων θέσεων εργασίας.

138 Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο, που όμως καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, να αφορά την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου το γεγονός ότι το προεδρικό διάταγμα 164/2004 δεν προβλέπει τη μετατροπή, στον δημόσιο τομέα, των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου ή επιβάλλει ορισμένες προϋποθέσεις για τη μετατροπή αυτή. Το ενδεχόμενο αυτό είναι μάλιστα ιδιαίτερα πιθανό, καθόσον, όπως προκύπτει από τη σκέψη 23 της παρούσας απόφασης, η τροποποίηση του άρθρου 103, παράγραφος 8, του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας με σκοπό την επιβολή απόλυτης απαγόρευσης της μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου στον δημόσιο τομέα πραγματοποιήθηκε μετά την έναρξη ισχύος της οδηγίας 1999/70 και πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της στην εσωτερική νομοθεσία.

139 Όσον αφορά, δεύτερον, την τροποποίηση που οφείλεται στον αποκλεισμό των εργαζομένων που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου από την προστασία που παρέχει το προεδρικό διάταγμα 164/2004, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η τροποποίηση αυτή θα μπορούσε να έχει σχέση με την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, αφού, σύμφωνα με την απόφαση παραπομπής στην υπόθεση C-378/07, για τους εργαζομένους αυτούς ίσχυαν, κατά τον χρόνο έκδοσης της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας αυτής, τα μέτρα προστασίας που προέβλεπε το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920. Επιπλέον, από κανένα στοιχείο του φακέλου της υπόθεσης που έχει υποβληθεί στο Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι ο εθνικός νομοθέτης, προβλέποντας τον αποκλεισμό αυτό, αποσκοπούσε στην προαγωγή άλλου σκοπού και όχι στην εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, πράγμα που όμως καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο.

140 Όσον αφορά, δεύτερον, την προϋπόθεση ότι η υποβάθμιση πρέπει να αφορά το «γενικό επίπεδο προστασίας» των εργαζομένων ορισμένου χρόνου, η συνέπεια της προϋπόθεσης αυτής είναι ότι στη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου μπορεί να εμπίπτει μόνο μια μείωση τέτοιας έκτασης που να επηρεάζει συνολικά την εθνική ρύθμιση που διέπει τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου.

141 Όμως, εν προκειμένω, όσον αφορά την τροποποίηση που οφείλεται στον αποκλεισμό των εργαζομένων που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου από το πεδίο εφαρμογής του προεδρικού διατάγματος 164/2004, είναι προφανές ότι η τροποποίηση αυτή δεν επηρεάζει όλους τους εργαζομένους που έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, αλλά μόνον εκείνους που αφενός εμπίπτουν στον δημόσιο τομέα και αφετέρου δεν έχουν συνάψει διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου.

142 Εφόσον οι τελευταίοι αυτοί εργαζόμενοι δεν αντιπροσωπεύουν σημαντικό τμήμα των εργαζομένων ορισμένου χρόνου στο οικείο κράτος μέλος, πράγμα που καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, η μείωση της προστασίας που ισχύει για την περιορισμένη αυτή κατηγορία εργαζομένων δεν μπορεί, καθαυτή, να επηρεάσει συνολικά το επίπεδο προστασίας που παρέχεται εντός της εσωτερικής έννομης τάξης στους εργαζομένους που έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου.

143 Όσον αφορά την τροποποίηση σχετικά με τη δυνατότητα μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, επιβάλλεται η παρατήρηση ότι το προεδρικό διάταγμα 164/2004, μολονότι δεν προβλέπει βεβαίως αυτή τη δυνατότητα μετατροπής ή την εξαρτά από περιοριστικές προϋποθέσεις, όχι μόνο εφαρμόζεται στους εργαζομένους μόνο του δημόσιου τομέα, αλλά θέτει επιπλέον σε εφαρμογή στον εν λόγω τομέα όλα τα μέτρα με τα οποία επιδιώκεται η πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου τα οποία απαριθμούνται στη ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της συμφωνίας-πλαισίου.

144 Η λήψη όμως τέτοιων μέτρων για την πρόληψη των καταχρήσεων, εφόσον πρόκειται για μέτρα που είναι εν όλω ή εν μέρει καινοτόμα στην εσωτερική έννομη τάξη (βλ., συναφώς, προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 100), πράγμα που καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, είναι ικανή να αντισταθμίζει τη μείωση της προστασίας που οφείλεται στην κατάργηση ή στον μετριασμό της κύρωσης που επιβαλλόταν προηγουμένως σε περίπτωση κατάχρησης και η οποία συνίστατο στη μετατροπή της οικείας σύμβασης εργασίας σε σύμβαση αορίστου χρόνου.

145 Μια τέτοια εξέλιξη της εθνικής νομοθεσίας, που τείνει στην ενίσχυση των μέτρων για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, είναι εξάλλου σύμφωνη με τον σκοπό της συμφωνίας-πλαισίου. Συγκεκριμένα, αφενός η συμφωνία αυτή αποσκοπεί, όπως προκύπτει από τις ρήτρες 1, στοιχείο β΄, και 5, σημείο 1, στην καθιέρωση ενός πλαισίου προς αποτροπή των καταχρήσεων λόγω της χρησιμοποίησης αυτών των συμβάσεων (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 79, καθώς και απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2006, C-53/04, Marrosu και Sardino, Συλλογή 2006, σ. I-7213, σκέψη 43). Αφετέρου, η εν λόγω συμφωνία-πλαίσιο δεν προβλέπει ειδικές κυρώσεις στην περίπτωση που διαπιστώνονται καταχρήσεις και, ειδικότερα, δεν επιβάλλει καμία γενική υποχρέωση των κρατών μελών να προβλέπουν τη μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, όπως και δεν προβλέπει τις συγκεκριμένες προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να γίνεται χρήση των τελευταίων αυτών συμβάσεων (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψεις 91 και 94), αφήνοντας έτσι στα κράτη μέλη ορισμένη εξουσία εκτιμήσεως στον τομέα αυτό (προαναφερθείσα απόφαση Marrosu και Sardino, σκέψη 47). Για παράδειγμα, η ρήτρα 5, σκέψη 2, στοιχείο β΄, της εν λόγω συμφωνίας προβλέπει απλώς ότι τα κράτη μέλη καθορίζουν, «όταν χρειάζεται», υπό ποιες συνθήκες οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου «χαρακτηρίζονται συμβάσεις […] αορίστου χρόνου».

146 Υπό τις συνθήκες αυτές, διαπιστώνεται ότι οι τροποποιήσεις που έχει επιφέρει μια εθνική ρύθμιση που, όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες, αποσκοπεί στη μεταφορά της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου στο εθνικό δίκαιο δεν συνιστούν «υποβάθμιση» του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου κατά την έννοια της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, εφόσον αφορούν, πράγμα που καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, περιορισμένη κατηγορία εργαζομένων που έχουν συνάψει σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου ή μπορούν να αντισταθμίζονται με την έκδοση μέτρων για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου.

147 Κατά την εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου πάντως πρέπει οπωσδήποτε να τηρούνται οι λοιπές διατάξεις της συμφωνίας αυτής.

148 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά τη δέκατη τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 1999/70 καθώς και το τρίτο εδάφιο του προοιμίου της συμφωνίας-πλαισίου, η συμφωνία αυτή καθορίζει τις γενικές αρχές και τις ελάχιστες απαιτήσεις σχετικά με την εργασία ορισμένου χρόνου. Ειδικότερα, η ρήτρα 8, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου επιτρέπει ρητά στα κράτη μέλη και στους κοινωνικούς εταίρους να διατηρούν σε ισχύ ή να θεσπίζουν ευνοϊκότερες διατάξεις για τους εργαζομένους ορισμένου χρόνου από τις διατάξεις της εν λόγω συμφωνίας.

149 Επομένως, η εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου δεν επιτρέπεται να καταλήγει στην υποβάθμιση της προστασίας που ίσχυε προηγουμένως στην εσωτερική έννομη τάξη για τους εργαζομένους ορισμένου χρόνου σε επίπεδο που να υπολείπεται του επιπέδου που καθορίζουν οι διατάξεις της συμφωνίας-πλαισίου για την κατ' ελάχιστο όριο προστασία των μισθωτών με σκοπό την αποτροπή του ενδεχομένου να περιέρχονται οι μισθωτοί αυτοί σε κατάσταση εργασιακής αβεβαιότητας (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 63, και Impact, σκέψη 88 βλ. επίσης, κατ' αναλογία, όσον αφορά τη ρήτρα 4 της συμφωνίας-πλαισίου, προαναφερθείσα απόφαση Del Cerro Alonso, σκέψη 27).

150 Όσον αφορά ειδικότερα τους εργαζομένους που έχουν συνάψει διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, η εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου πρέπει επομένως να είναι σύμφωνη με τις επιταγές της ρήτρας 5 της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου, που αποσκοπούν στην πρόληψη των καταχρήσεων της χρησιμοποίησης των συμβάσεων αυτών.

151 Όσον αφορά τη θέσπιση αυτών των μέτρων για την πρόληψη των καταχρήσεων, υπενθυμίζεται ότι η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου επιβάλλει στα κράτη μέλη την αποτελεσματική και δεσμευτική θέσπιση ενός τουλάχιστον από τα μέτρα που απαριθμούνται στη διάταξη αυτή, εφόσον το εθνικό δίκαιο δεν περιλαμβάνει ισοδύναμα μέτρα (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 101, και Marrosu και Sardino, σκέψη 50, απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2006, C-180/04, Vassalo, Συλλογή 2006, σ. I-7251, σκέψη 35, και προαναφερθείσα απόφαση Impact, σκέψη 70, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 124).

152 Εν προκειμένω όμως δεν αμφισβητείται ότι τα άρθρα 5 και 6 του προεδρικού διατάγματος 164/2004 θέτουν σε εφαρμογή, στον δημόσιο τομέα, όλα τα μέτρα για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου που απαριθμούνται στην εν λόγω ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄.

153 Οι ενάγοντες των κύριων δικών ισχυρίζονται πάντως ότι το εν λόγω διάταγμα, αφού αναγνωρίζει ως «διαδοχικές» μόνο τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου μεταξύ των οποίων μεσολαβεί χρονικό διάστημα μικρότερο των τριών μηνών, δεν διασφαλίζει την αποτελεσματική πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, διότι το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί κατά κανόνα στην Ελλάδα μεταξύ των συμβάσεων αυτών είναι ένα τετράμηνο.

154 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι η συμφωνία-πλαίσιο απαριθμεί, ειδικότερα στη ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, διάφορα μέτρα προς αποτροπή των εν λόγω καταχρήσεων, τα δε κράτη μέλη υποχρεούνται να εισαγάγουν τουλάχιστον ένα από τα μέτρα αυτά στην εθνική τους νομοθεσία. Κατά τα λοιπά, το σημείο 2 της εν λόγω ρήτρας καταλείπει καταρχήν στα κράτη μέλη τη μέριμνα να καθορίζουν τις συνθήκες υπό τις οποίες οι συμβάσεις ή οι σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου αφενός θεωρούνται διαδοχικές και αφετέρου χαρακτηρίζονται ως αορίστου χρόνου (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψεις 80 και 81, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψεις 103 και 104).

155 Μολονότι αυτή η παραπομπή στις εθνικές αρχές για τον ορισμό των συγκεκριμένων κανόνων εφαρμογής των όρων «διαδοχικές» και «αορίστου χρόνου» κατά την έννοια της συμφωνίας-πλαισίου εξηγείται από τη μέριμνα να διαφυλαχθεί η πολυμορφία των εθνικών ρυθμίσεων στον τομέα αυτό, πρέπει πάντως να υπομνησθεί ότι το περιθώριο εκτιμήσεως που καταλείπεται συναφώς στα κράτη μέλη δεν είναι απεριόριστο, καθόσον δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να φθάσει μέχρι τη διακύβευση του σκοπού ή της πρακτικής αποτελεσματικότητας της συμφωνίας-πλαισίου (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 82, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 105).

156 Έτσι, το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι μια εθνική διάταξη που θεωρεί διαδοχικές μόνον τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου μεταξύ των οποίων μεσολαβεί χρονικό διάστημα κατώτερο ή ίσο των 20 εργασίμων ημερών πρέπει να θεωρηθεί ότι μπορεί

να διακυβεύσει το αντικείμενο, τον σκοπό και την πρακτική αποτελεσματικότητα της συμφωνίας-πλαισίου. Συγκεκριμένα, ένας τόσο αυστηρός και περιοριστικός ορισμός του διαδοχικού χαρακτήρα των συμβάσεων εργασίας που συνάπτονται η μία κατόπιν της άλλης θα καθιστούσε δυνατή την επί πολλά έτη προσωρινή απασχόληση των εργαζομένων, αφού, στην πράξη, ο εργαζόμενος δεν θα είχε στις περισσότερες περιπτώσεις άλλη επιλογή από το να δεχθεί διακοπές της τάξης των 20 εργάσιμων ημερών στο πλαίσιο μιας αλυσίδας συμβάσεων που τον συνδέουν με τον εργοδότη του (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψεις 84 και 85, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψεις 107 και 108).

157 Αντίθετα, το Δικαστήριο έχει δεχτεί επίσης ότι η επίμαχη στις υποθέσεις ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ρύθμιση, η οποία αναγνωρίζει ως «διαδοχικές» μόνο τις συμβάσεις ορισμένου χρόνου μεταξύ των οποίων μεσολαβούν διαστήματα μικρότερα των τριών μηνών, δεν είναι, καθαυτή, τόσο αυστηρή και περιοριστική. Συγκεκριμένα, το χρονικό αυτό διάστημα μπορεί κατά κανόνα να θεωρηθεί επαρκές για τη διακοπή κάθε υφιστάμενης σχέσης εργασίας, με αποτέλεσμα να μη θεωρείται διαδοχική οποιαδήποτε σύμβαση υπογραφεί ενδεχομένως αργότερα. Επομένως, μια ρύθμιση όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες δεν αντιβαίνει καταρχήν στη ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου. Οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια πάντως που έχουν αρμοδιότητα για την εφαρμογή των μέτρων μεταφοράς της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου και καλούνται επομένως να αποφαίνονται επί του χαρακτηρισμού των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου οφείλουν να εξετάζουν σε κάθε περίπτωση όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, τον αριθμό των εν λόγω διαδοχικών συμβάσεων που έχουν συναφθεί με το ίδιο πρόσωπο ή για την εκτέλεση της ίδιας εργασίας, προκειμένου να αποκλείουν το ενδεχόμενο να χρησιμοποιούνται καταχρηστικά από τους εργοδότες οι σχέσεις εργασίας ορισμένου χρόνου (βλ. προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψεις 115 έως 117).

158 Όσον αφορά, στη συνέχεια, την πάταξη των καταχρήσεων, υπενθυμίζεται ότι, όταν, όπως εν προκειμένω, το κοινοτικό δίκαιο δεν προβλέπει ειδικές κυρώσεις για την περίπτωση κατά την οποία διαπιστώνονται μολαταύτα καταχρήσεις, εναπόκειται στις εθνικές αρχές να λαμβάνουν πρόσφορα μέτρα για να αντιμετωπίσουν μια τέτοια κατάσταση, μέτρα που πρέπει να είναι όχι μόνον αναλογικά, αλλά και αρκούντως αποτελεσματικά και αποτρεπτικά για να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων που έχουν θεσπιστεί κατ' εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου (προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 94, και Marrosu και Sardino, σκέψη 51, και, Vassallo, σκέψη 36, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 125).

159 Οι λεπτομερείς κανόνες εφαρμογής των παραπάνω κανόνων, μολονότι, αν δεν υπάρχει σχετική κοινοτική ρύθμιση, εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών αυτών, δεν πρέπει πάντως να είναι λιγότερο ευνοϊκοί από αυτούς που διέπουν παρεμφερείς καταστάσεις εσωτερικής φύσης (αρχή της ισοδυναμίας) ούτε να καθιστούν στην πράξη αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει η κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 95, Marrosu και Sardino, σκέψη 52, και Vassallo, σκέψη 37, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 126).

160 Επομένως, όταν έχει γίνει καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, πρέπει να υπάρχει δυνατότητα εφαρμογής μέτρου που να παρέχει αποτελεσματικές και ισοδύναμες εγγυήσεις για την προστασία των εργαζομένων, ώστε να τιμωρείται δεόντως η κατάχρηση αυτή και να εξαλείφονται οι συνέπειες της παράβασης του κοινοτικού δικαίου. Όπως δηλαδή προβλέπει ρητά το ίδιο το άρθρο 2, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 1999/70, τα κράτη μέλη οφείλουν να «λαμβάνουν κάθε απαραίτητο μέτρο που να τους επιτρέπει ανά πάσα στιγμή να είναι σε θέση να διασφαλίζουν τα αποτελέσματα που επιβάλλει η […] οδηγία» (προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 102, Marrosu και Sardino, σκέψη 53, και Vassallo, σκέψη 38, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 127).

161 Κατά συνέπεια, μολονότι, όπως προκύπτει από τη σκέψη 144 της παρούσας απόφασης, τα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων το ενδιαφερόμενο εν προκειμένω κράτος μέλος, δεν είναι υποχρεωμένα να προβλέπουν, ως κύρωση για τη μη τήρηση των προληπτικών μέτρων που έχουν θεσπίσει με την εθνική νομοθεσία μεταφοράς της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, τη μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, πρέπει εντούτοις να διασφαλίζουν ότι οι λοιπές κυρώσεις που προβλέπονται με τη νομοθεσία τους αυτή είναι αρκούντως αποτελεσματικές και αποτρεπτικές, ώστε να εγγυώνται την πλήρη αποτελεσματικότητα των προληπτικών αυτών μέτρων (βλ., συναφώς, προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 105, Marrosu και Sardino, σκέψη 49, και Vassallo, σκέψη 34, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 123).

162 Εν προκειμένω, οι ενάγοντες ισχυρίζονται πάντως, πρώτον, ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι οι κυρώσεις που προβλέπει το άρθρο 7 του προεδρικού διατάγματος 164/2004 είναι αποτελεσματικές και αποτρεπτικές. Συγκεκριμένα, αφενός, η καταβολή του μισθού και της αποζημίωσης για την απόλυση, που προβλέπει η παράγραφος 2 της διάταξης αυτής, δεν αποσκοπεί, σε καμία περίπτωση, στην

αποτροπή της καταχρηστικής χρησιμοποίησης των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, αλλά συνιστά την κύρωση που προβλέπεται στο γενικό εργατικό δίκαιο. Αφετέρου, οι ποινικές και πειθαρχικές κυρώσεις που προβλέπει η παράγραφος 3 του εν λόγω άρθρου 7 υφίστανται ήδη στην Ελλάδα και, επιπλέον, είναι τελείως αναποτελεσματικές. Εξάλλου, οι κυρώσεις αυτές, στην πράξη, δεν επιβάλλονται σε πολλές κατηγορίες εργαζομένων ορισμένου χρόνου, όπως είναι όσοι έχουν συνάψει συμβάσεις έργου ή συμβάσεις εργασίας βάσει του νόμου 2190/1994.

163 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι το Δικαστήριο δεν μπορεί να αποφαίνεται επί της ερμηνείας των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου, καθόσον τούτο αποτελεί έργο αποκλειστικά του αιτούντος δικαστηρίου ή, ενδεχομένως, των αρμόδιων εθνικών δικαστηρίων, τα οποία πρέπει να εξακριβώνουν αν οι διατάξεις της εφαρμοστέας εθνικής ρύθμισης ανταποκρίνονται στις επιταγές που υπομνήσθηκαν στις σκέψεις 158 έως 160 της παρούσας απόφασης (βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα απόφαση Vassallo, σκέψη 39, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 134).

164 Επομένως, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εκτιμήσει κατά πόσον οι προϋποθέσεις εφαρμογής και η εφαρμογή στην πράξη των σχετικών διατάξεων του εσωτερικού δικαίου καθιστούν τις διατάξεις αυτές κατάλληλο μέτρο για την πάταξη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης από τις διοικητικές αρχές διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου (βλ., συναφώς, τις προαναφερθείσες αποφάσεις Vassallo, σκέψη 41, και Marrosu και Sardino, σκέψη 56, καθώς και την προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 135).

165 Όπως παρατήρησε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 92 των προτάσεών της, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διασφαλίσει κυρίως ότι οι εργαζόμενοι που είναι τα θύματα της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου δεν θα αποτρέπονται (όπως υποστηρίζουν ότι συμβαίνει οι ενάγοντες των κύριων δικών), ελπίζοντας ότι θα εξακολουθήσουν να απασχολούνται και στο μέλλον στον δημόσιο τομέα, από την άσκηση ενώπιον των εθνικών αρχών, περιλαμβανομένων και των δικαστικών, των δικαιωμάτων που τους απονέμει η εθνική ρύθμιση λόγω της εφαρμογής, με τη ρύθμιση αυτή, όλων των προληπτικών μέτρων που προβλέπει η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου.

166 Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να σχηματίσει την πεποίθηση ότι όλοι οι εργαζόμενοι «ορισμένου χρόνου» κατά την έννοια της ρήτρας 3, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου μπορούν να αξιώσουν την επιβολή στον εργοδότη τους των κυρώσεων που προβλέπει το προεδρικό διάταγμα 164/2004, όταν είναι θύματα καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων, και μάλιστα ανεξάρτητα από τον χαρακτηρισμό της σύμβασής τους σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο.

167 Δεύτερον, οι ενάγοντες των κύριων δικών υποστηρίζουν ότι το άρθρο 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004, που προβλέπει, με μεταβατική διάταξη, τη δυνατότητα μετατροπής σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου ορισμένων διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου που ίσχυαν πριν από την έναρξη ισχύος του διατάγματος αυτού ή είχαν λήξει κατά το προηγούμενο τρίμηνο δεν συνιστά κατάλληλη κύρωση, λόγω των περιοριστικών και αθροιστικών προϋποθέσεων που θέτει η εν λόγω διάταξη. Συναφώς οι εν λόγω ενάγοντες θέτουν επίσης διάφορα προβλήματα σχετικά με τη διεξαγωγή της διαδικασίας ενώπιον του ΑΣΕΠ, δηλαδή της αρμόδιας να αποφαίνεται επί των αιτήσεων μετατροπής διοικητικής αρχής. Οι δυσχέρειες αυτές ανακύπτουν, μεταξύ άλλων, από τις προθεσμίες εντός των οποίων η αρχή αυτή πρέπει να εκδίδει τις αποφάσεις της και από το γεγονός ότι η λόγω της αρμοδιότητας του ΑΣΕΠ δυνατότητα παρέμβασης των διοικητικών δικαστηρίων στις διαφορές τις σχετικές με την εφαρμογή του εν λόγω άρθρου 11 θίγει ουσιαστικά την αρμοδιότητα των πολιτικών δικαστηρίων προς επίλυση των διαφορών που εμπίπτουν στο άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920.

168 Όσον αφορά τις προϋποθέσεις από τις οποίες το άρθρο 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004 εξαρτά τη δυνατότητα μετατροπής των συμβάσεων ορισμένου χρόνου, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι, όσον αφορά την απαίτηση παρέλευσης διαστήματος μικρότερου του τριμήνου μεταξύ των εν λόγω συμβάσεων, διαπιστώθηκε παραπάνω, στη σκέψη 157 της παρούσας απόφασης, ότι η απαίτηση αυτή δεν είναι καταρχήν αντίθετη προς τη ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου.

169 Όσον αφορά τις προϋποθέσεις του εν λόγω άρθρου 11 σχετικά με τη συνολική ελάχιστη διάρκεια των συμβάσεων και τον αριθμό ανανεώσεων, από τον φάκελο της υπόθεσης που έχει υποβληθεί στο Δικαστήριο δεν προκύπτει σαφώς πώς οι προϋποθέσεις αυτές θα μπορούσαν να θίξουν τον σκοπό που επιδιώκει η συμφωνία-πλαίσιο. Συναφώς, πρέπει να τονιστεί ότι το γεγονός και μόνο ότι η μετατροπή την οποία προβλέπει η διάταξη αυτή δεν ισχύει αναδρομικά δεν αρκεί για να καταστεί η εν λόγω κύρωση αναποτελεσματική, αφού το αποτέλεσμα της κύρωσης έγκειται, εν πάση

περιπτώσει, στο ότι η σχέση εργασίας ορισμένου χρόνου αντικαθίσταται από σχέση αορίστου χρόνου και ότι, επομένως, το καθεστώς αβεβαιότητας αντικαθίσταται από σταθερότερες εργασιακές σχέσεις.

170 Όσον αφορά τον ισχυρισμό των εναγόντων των κύριων δικών ότι, λόγω των προϋποθέσεων που προβλέπει σωρευτικά το άρθρο 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004, δεν επιβάλλεται καμία κύρωση για ορισμένες συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που συνήφθησαν ή ανανεώθηκαν καταχρηστικά στον δημόσιο τομέα πριν από την έναρξη της ισχύος του εν λόγω διατάγματος, υπενθυμίζεται ότι στις περιπτώσεις αυτές πρέπει να υπάρχει δυνατότητα εφαρμογής ενός μέτρου που να παρέχει αποτελεσματικές και ισοδύναμες εγγυήσεις προστασίας των εργαζομένων, προκειμένου να επιβάλλονται οι προσήκουσες κυρώσεις για την κατάχρηση και να εξαλείφονται οι συνέπειες της παραβίασης του κοινοτικού δικαίου. Κατά συνέπεια, εφόσον στην εσωτερική έννομη τάξη του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους δεν υπήρχαν κατά την εν λόγω περίοδο άλλα αποτελεσματικά προς τούτο μέτρα, λόγω π.χ. του ότι οι κυρώσεις του άρθρου 7 του εν λόγω διατάγματος δεν είχαν εφαρμογή ratione temporis, η μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου δυνάμει του άρθρου 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 θα μπορούσε, όπως υποστηρίζει η ενάγουσα στην υπόθεση C-379/07, να αποτελεί τέτοιο μέτρο (βλ. επ' αυτού την προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψεις 98 έως 105, και την προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψεις 129 έως 137).

171 Οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια πάντως που έχουν αρμοδιότητα για την εφαρμογή των μέτρων μεταφοράς της οδηγίας 1999/70 και της συμφωνίας-πλαισίου και καλούνται επομένως να αποφαίνονται επί του χαρακτηρισμού των διαδοχικών συμβάσεων ορισμένου χρόνου οφείλουν να εξετάζουν σε κάθε περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης, αν τα μέτρα που προβλέπει το άρθρο 11 του προεδρικού διατάγματος 164/2004 αποτελούν τις προσήκουσες κυρώσεις στις περιπτώσεις καταχρηστικής χρησιμοποίησης συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου πριν από την έναρξη της ισχύος του εν λόγω διατάγματος και εξαλείφουν έτσι τις συνέπειες της παραβίασης του κοινοτικού δικαίου.

172 Όσον αφορά τη διαδικασία που προβλέπεται σχετικά από την εθνική νομοθεσία, τονίζεται ότι, δυνάμει της ρήτρας 8, σημείο 5, της συμφωνίας-πλαισίου, η πρόληψη και η αντιμετώπιση των διαφορών και καταγγελιών που απορρέουν από την εφαρμογή της

εν λόγω συμφωνίας γίνονται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και τις εθνικές συλλογικές συμβάσεις και πρακτικές (προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 140).

173 Κατά πάγια νομολογία, αν δεν υπάρχει σχετική κοινοτική νομοθεσία, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους εναπόκειται ο καθορισμός των αρμόδιων δικαστηρίων και η θέσπιση των λεπτομερών δικονομικών κανόνων για τις ένδικες προσφυγές που αποσκοπούν στη διασφάλιση των δικαιωμάτων που παρέχει στους πολίτες το κοινοτικό δίκαιο (προαναφερθείσα απόφαση Impact, σκέψη 44 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 141).

174 Όπως προκύπτει από τις σκέψεις 158 και 159 της παρούσας απόφασης, στις εθνικές αρχές εναπόκειται να λαμβάνουν πρόσφορα μέτρα για να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων που έχουν θεσπιστεί κατ' εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου. Οι λεπτομερείς κανόνες εφαρμογής των κανόνων αυτών εμπίπτουν στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών δυνάμει της αρχής της διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών αυτών και πρέπει να είναι σύμφωνοι προς τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας (προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης, κ.λπ., σκέψη 142).

175 Το Δικαστήριο πάντως έχει αποφανθεί ότι μια εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες, η οποία ορίζει ότι μια ανεξάρτητη διοικητική αρχή, όπως το ΑΣΕΠ, είναι αρμόδια για την ενδεχόμενη μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου φαίνεται εκ πρώτης όψεως να ικανοποιεί τις επιταγές αυτές (προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 144).

176 Πάντως, το αιτούν δικαστήριο, και όχι το Δικαστήριο, οφείλει να εξακριβώσει κατά πόσον το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος έχει θεσπίσει όλες τις αναγκαίες διατάξεις προκειμένου αφενός να είναι ανά πάσα στιγμή σε θέση να εγγυηθεί τα αποτελέσματα που επιβάλλει η οδηγία 1999/70 και αφετέρου να προβλέψει στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης του, βάσει της αρχής της διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών μελών, τρόπους εφαρμογής των κανόνων που έχει θεσπίσει κατ' εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου που να διασφαλίζουν το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής

προστασίας, με παράλληλη τήρηση των αρχών της αποτελεσματικότητας και της ισοδυναμίας (βλ. μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 149 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

177 Κατόπιν όλων των προεκτεθέντων, στο αιτούν δικαστήριο πρέπει συνεπώς να δοθεί η απάντηση ότι η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου έχει την έννοια ότι δεν αντιβαίνει στη ρήτρα αυτή μια εθνική ρύθμιση, όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, η οποία, αντίθετα από ό,τι συνέβαινε με προϊσχύσαντα κανόνα του εσωτερικού δικαίου, όπως το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, αφενός δεν προβλέπει πλέον, σε περίπτωση καταχρηστικής σύναψης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα, τη μετατροπή των συμβάσεων αυτών σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου ή επιβάλλει ορισμένες αθροιστικές και περιοριστικές προϋποθέσεις για τη μετατροπή αυτή και αφετέρου αποκλείει από τα μέτρα προστασίας που προβλέπει τους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, εφόσον οι τροποποιήσεις αυτές αφορούν, πράγμα που καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, περιορισμένη κατηγορία εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου ή αντισταθμίζονται με την έκδοση μέτρων για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου.

178 Η εφαρμογή πάντως της συμφωνίας-πλαισίου μέσω εθνικής ρύθμισης, όπως είναι το προεδρικό διάταγμα 164/2004, δεν επιτρέπεται να καταλήγει στην υποβάθμιση της προστασίας που ίσχυε προηγουμένως στην εσωτερική έννομη τάξη για τους εργαζομένους ορισμένου χρόνου σε επίπεδο που να υπολείπεται του επιπέδου που καθορίζουν οι διατάξεις της συμφωνίας-πλαισίου για την κατ' ελάχιστο όριο προστασία των μισθωτών. Ειδικότερα, για να τηρείται η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, πρέπει η εθνική ρύθμιση να προβλέπει, όσον αφορά την καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, αποτελεσματικά και δεσμευτικά μέτρα πρόληψης των περιπτώσεων τέτοιας καταχρηστικής χρησιμοποίησης, καθώς και κυρώσεις που να είναι αρκούντως αποτελεσματικές και αποτρεπτικές, ώστε να εγγυώνται την πλήρη αποτελεσματικότητα αυτών των μέτρων πρόληψης. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται συνεπώς να εξακριβώσει τη συνδρομή των προϋποθέσεων αυτών.

Επί της απόλυτης απαγόρευσης μετατροπής των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου στον δημόσιο τομέα

179 Με τα ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσία αν η συμφωνία-πλαίσιο έχει την έννοια ότι απαγορεύει την εφαρμογή εθνικής ρύθμισης που απαγορεύει, στον δημόσιο τομέα, την μετατροπή σε συμβάσεις αορίστου χρόνου των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου που στην πράξη είχαν ως αντικείμενο την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών του εργοδότη.

180 Από τις αποφάσεις περί παραπομπής προκύπτει ότι, κατά το δικαστήριο ενώπιον του οποίου εκκρεμούν οι υποθέσεις στις κύριες δίκες, αυτή η απόλυτη απαγόρευση οποιασδήποτε μετατροπής προβλέπεται πλέον όχι μόνο στο άρθρο 21 του νόμου 2190/94, αλλά και στο άρθρο 103, παράγραφος 8, του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας, όπως τροποποιήθηκε στις 7 Απριλίου 2001.

181 Όποια και αν είναι η φύση των διατάξεων του ελληνικού δικαίου που απαγορεύουν τη μετατροπή των διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, τονίζεται ευθύς εξαρχής, καθόσον το υπό εξέταση ερώτημα αφορά τη σύναψη της πρώτης ή της μοναδικής σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου, ότι, όπως προκύπτει από την ανωτέρω παρατιθέμενη σκέψη 90 της παρούσας απόφασης, η συμφωνία-πλαίσιο δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να θεσπίζουν μέτρα για την επιβολή κυρώσεων για την καταχρηστική χρησιμοποίηση τέτοιων συμβάσεων που οφείλεται στο γεγονός ότι η οικεία σύμβαση εξυπηρετεί στην πραγματικότητα «πάγιες και διαρκείς» ανάγκες του εργοδότη. Πράγματι, αυτού του είδους οι συμβάσεις δεν εμπίπτουν στη ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, η οποία αφορά μόνο την αποτροπή της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου (προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψεις 41 έως 43).

182 Σε σχέση με τις διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου, τις οποίες επίσης αφορά το ερώτημα, επιβάλλεται η παρατήρηση ότι το ερώτημα αυτό είναι πανομοιότυπο με ένα ερώτημα επί του οποίου αποφάνθηκε το Δικαστήριο με την προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ. (σκέψεις 91 έως 105) και ότι από τις προαναφερθείσες αποφάσεις Marrosu και Sardino (σκέψεις 44 έως 57) και Vassallo

(σκέψεις 33 έως 42) και την προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ. (σκέψεις 120 έως 137) προκύπτουν επίσης ορισμένα στοιχεία που είναι χρήσιμα για να δοθεί απάντηση στο εν λόγω ερώτημα.

183 Από τη νομολογία αυτή προκύπτει ότι η ρήτρα 5 της συμφωνίας-πλαισίου, αφού δεν επιβάλλει καμία γενική υποχρέωση των κρατών μελών να προβλέπουν τη μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου ούτε θέτει συγκεκριμένες προϋποθέσεις για τη χρησιμοποίηση των συμβάσεων ορισμένου χρόνου (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 91), παρέχει συναφώς κάποια διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη (προαναφερθείσα απόφαση Marrosu και Sardino, σκέψη 47, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 121).

184 Πάντως, όπως προκύπτει από τη σκέψη 161 της παρούσας απόφασης, για να μπορέσει να θεωρηθεί ότι συνάδει με τη συμφωνία-πλαίσιο μια εθνική ρύθμιση η οποία απαγορεύει απόλυτα, στον δημόσιο τομέα, να μετατρέπεται σε σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου μια σειρά διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου που στην πράξη είχαν ως αντικείμενο την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών του εργοδότη, η εσωτερική έννομη τάξη του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους πρέπει να προβλέπει, στον εν λόγω τομέα, ένα άλλο αποτελεσματικό μέτρο ώστε να αποτρέπεται και, εν ανάγκη, να τιμωρείται η καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου (βλ. επ' αυτού τις προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 105, Marrosu και Sardino, σκέψη 49, και Vassallo, σκέψη 34, και την προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 123).

185 Υπενθυμίζεται ότι, όπως προκύπτει ιδίως από τις σκέψεις 79 έως 82 και 93 της παρούσας απόφασης, η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου επιβάλλει στα κράτη μέλη την αποτελεσματική και δεσμευτική θέσπιση ενός τουλάχιστον από τα μέτρα που απαριθμούνται στη διάταξη αυτή και έχουν ως σκοπό την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, εφόσον το εθνικό δίκαιο δεν περιλαμβάνει ισοδύναμα μέτρα (προαναφερθείσες αποφάσεις Marrosu και Sardino, σκέψη 50, και Vassallo, σκέψη 35, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 124).

186 Επιπλέον, όταν, όπως εν προκειμένω, το κοινοτικό δίκαιο δεν προβλέπει ειδικές κυρώσεις για την περίπτωση κατά την οποία διαπιστώνονται μολαταύτα καταχρήσεις, εναπόκειται στις εθνικές αρχές να λαμβάνουν πρόσφορα μέτρα για να αντιμετωπίσουν μια τέτοια κατάσταση, μέτρα που πρέπει να είναι όχι μόνον αναλογικά, αλλά και αρκούντως αποτελεσματικά και αποτρεπτικά για να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των κανόνων που έχουν θεσπιστεί κατ' εφαρμογή της συμφωνίας-πλαισίου, σύμφωνα με τις απαιτήσεις που παρατέθηκαν στις σκέψεις 158 έως 160 της παρούσας απόφασης (προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 94, Marrosu και Sardino, σκέψη 51, και Vassallo, σκέψη 36, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 125).

187 Εν προκειμένω, πρέπει να τονιστεί ότι η επίμαχη στις κύριες δίκες εθνική ρύθμιση προβλέπει επιτακτικούς κανόνες σχετικούς με τη διάρκεια και την ανανέωση των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, με σκοπό τη διασφάλιση της εφαρμογής των τριών προληπτικών μέτρων που απαριθμούνται στη ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄ της συμφωνίας-πλαισίου. Η εν λόγω ρύθμιση προβλέπει επίσης ότι, όταν έχει διαπιστωθεί καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, ο ζημιωθείς εργαζόμενος έχει αξίωση καταβολής του οφειλόμενου μισθού και αποζημίωσης λόγω απόλυσης, ενώ μπορούν να επιβληθούν στον παραβάτη ποινικές και πειθαρχικές κυρώσεις. Εξάλλου, η ρύθμιση αυτή προβλέπει επίσης ότι ορισμένες συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που ίσχυαν κατά την ημερομηνία έναρξης της ισχύος της ή είχαν λήξει λίγο πριν από την ημερομηνία αυτή μπορούν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να μετατρέπονται σε συμβάσεις αορίστου χρόνου.

188 Μολονότι η ρύθμιση αυτή θα μπορούσε να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις που παρατέθηκαν στις σκέψεις 158 έως 160 της παρούσας απόφασης (βλ. επ' αυτού τις προαναφερθείσες αποφάσεις Marrosu και Sardino, σκέψη 55, και Vassallo, σκέψη 40, καθώς και την προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 128), στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται ωστόσο, όπως προκύπτει από τις σκέψεις 162 έως 176 της παρούσας απόφασης, να εκτιμήσει κατά πόσον οι προϋποθέσεις εφαρμογής καθώς και η εφαρμογή στην πράξη των κρίσιμων διατάξεων του εσωτερικού δικαίου καθιστούν τις διατάξεις αυτές κατάλληλο μέτρο για να αποτρέπεται και, εν ανάγκη, να τιμωρείται η καταχρηστική χρησιμοποίηση από τις διοικητικές αρχές διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Vassallo, σκέψη 41, και Marrosu και Sardino, σκέψη 56, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 135).

189 Κατά συνέπεια, στο αιτούν δικαστήριο πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, υπό περιστάσεις όπως αυτές που συντρέχουν στις υποθέσεις των κύριων δικών, η συμφωνία-πλαίσιο έχει την έννοια ότι, όταν η εσωτερική έννομη τάξη του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους προβλέπει, στον υπό εξέταση τομέα, άλλα αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέπεται και, εν ανάγκη, για να τιμωρείται η καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας αυτής, η συμφωνία αυτή δεν αποτελεί κώλυμα για την εφαρμογή ενός κανόνα της εθνικής νομοθεσίας που απαγορεύει απόλυτα, στον δημόσιο τομέα και μόνο, να μετατρέπεται σε σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου μια σειρά διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου οι οποίες, δεδομένου ότι είχαν ως αντικείμενο την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών του εργοδότη, πρέπει να θεωρηθούν καταχρηστικές. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται πάντως να εκτιμήσει κατά πόσον οι προϋποθέσεις εφαρμογής καθώς και η εφαρμογή στην πράξη των κρίσιμων διατάξεων του εσωτερικού δικαίου καθιστούν τις διατάξεις αυτές κατάλληλο μέτρο για να αποτρέπεται και, εν ανάγκη, να τιμωρείται η καταχρηστική χρησιμοποίηση από τις διοικητικές αρχές διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου.

190 Αντίθετα, η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, δεδομένου ότι δεν έχει εφαρμογή στους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να επιβάλλουν κυρώσεις όταν μια τέτοια σύμβαση καλύπτει στην πραγματικότητα πάγιες και διαρκείς ανάγκες του εργοδότη.

Επί των συνεπειών που έχει για τα εθνικά δικαστήρια η ερμηνεία των ρητρών 5, σημείο 1, και 8, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου

191 Με τα ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσία αν είναι υποχρεωμένο, δυνάμει του κοινοτικού δικαίου, να μην εφαρμόσει μια εθνική ρύθμιση, όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, το οποίο αφορούν οι κύριες δίκες, αν η εν λόγω ρύθμιση είναι αντίθετη προς τις διατάξεις της συμφωνίας-πλαισίου, και να εφαρμόσει αντ' αυτής ένα «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο», όπως το προβλεπόμενο στο άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920.

192 Κατόπιν των απαντήσεων που δόθηκαν στα λοιπά ερωτήματα, το παρόν ερώτημα εμφανίζει χρησιμότητα για το αιτούν δικαστήριο στην περίπτωση που το δικαστήριο αυτό καταλήξει, σύμφωνα με τα εκτιθέμενα στις σκέψεις 103 έως 106 και 147 έως 176 της παρούσας απόφασης, στο συμπέρασμα ότι η εθνική ρύθμιση, όπως ενδεχομένως ερμηνεύεται ή εφαρμόζεται από τις εθνικές αρχές, δεν περιλαμβάνει, κατά παράβαση της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου, αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέπεται και, εν ανάγκη, να τιμωρείται η καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου από εργοδότη του δημόσιου τομέα, καθώς και στην περίπτωση που το δικαστήριο αυτό καταλήξει ενδεχομένως, σύμφωνα με όσα έγιναν δεκτά ειδικότερα στις σκέψεις 138, 139 και 146 της παρούσας απόφασης, στο συμπέρασμα ότι το προεδρικό διάταγμα 164/2004 συνιστά, κατά παράβαση της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου, της οποίας ο δικαιολογητικός λόγος συνίστατο στην ανάγκη εφαρμογής της συμφωνίας αυτής.

193 Για να δοθεί απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα, υπενθυμίζεται ότι, όπως προκύπτει από πάγια νομολογία, σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες οι διατάξεις μιας οδηγίας εμφανίζονται, από άποψη περιεχομένου, ως απαλλαγμένες αιρέσεων και αρκούντως ακριβείς, οι ιδιώτες μπορούν να τις επικαλούνται έναντι του Δημοσίου, ιδίως όταν αυτό ενεργεί ως εργοδότης (βλ. επ' αυτού, μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 1986, 152/84, Marshall, Συλλογή 1986, σ. 723, σκέψεις 46 και 49, και της 20ής Μαρτίου 2003, C-187/00, Kutz-Bauer, Συλλογή 2003, σ. I-2741, σκέψεις 69 και 71).

194 Αυτό συμβαίνει, κατά τη νομολογία, σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες η πλήρης εφαρμογή της οδηγίας δεν διασφαλίζεται αποτελεσματικά, δηλαδή όχι μόνο στην περίπτωση μη μεταφοράς ή μη ορθής μεταφοράς αυτής της οδηγίας, αλλά και στην περίπτωση κατά την οποία τα εθνικά μέτρα με τα οποία μεταφέρεται ορθά η εν λόγω οδηγία δεν εφαρμόζονται κατά τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται το αποτέλεσμα που επιδιώκεται με την οδηγία αυτή (απόφαση της 11ης Ιουλίου 2002, C-62/00, Marks & Spencer, Συλλογή 2002, σ. I-6325, σκέψη 27).

195 Όπως έχει δεχτεί το Δικαστήριο, η νομολογία αυτή μπορεί να εφαρμοσθεί κατ' αναλογία στις συμφωνίες που, όπως η συμφωνία-πλαίσιο, είναι αποτέλεσμα διαλόγου που διεξήχθη, βάσει του άρθρου 139, παράγραφος 1, ΕΚ, μεταξύ κοινωνικών εταίρων

σε κοινοτικό επίπεδο και που έχουν τεθεί σε εφαρμογή, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του ως ίδιου αυτού άρθρου, με οδηγία του Συμβουλίου, της οποίας και αποτελούν αναπόσπαστο μέρος (προαναφερθείσα απόφαση Impact, σκέψη 58).

— Επί της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου

196 Υπενθυμίζεται ότι το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου δεν μπορεί να θεωρηθεί, από την άποψη του περιεχομένου της, ως απαλλαγμένη αιρέσεων και αρκούντως ακριβής ώστε να μπορούν οι ιδιώτες να την επικαλούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου. Πράγματι, δυνάμει της διατάξεως αυτής, απόκειται στην εξουσία εκτιμήσεως των κρατών μελών να εφαρμόζουν, προς αποτροπή της καταχρηστικής χρησιμοποίησης συμβάσεων ορισμένου χρόνου, ένα ή περισσότερα από τα μέτρα που απαριθμούνται στην εν λόγω ρήτρα ή ακόμα και ήδη ισχύοντα ισοδύναμα νομοθετικά μέτρα, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των επιμέρους τομέων και/ή κατηγοριών εργαζομένων. Επιπλέον, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί επαρκώς το ελάχιστο όριο προστασίας που θα έπρεπε, εν πάση περιπτώσει, να διασφαλίζεται δυνάμει της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου (προαναφερθείσα απόφαση Impact, σκέψεις 71, 78 και 79).

197 Από πάγια νομολογία προκύπτει πάντως ότι, κατά την εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να το ερμηνεύουν κατά το μέτρο του δυνατού υπό το φως του κειμένου και του σκοπού της επίμαχης οδηγίας, προκειμένου να επιτυγχάνεται το αποτέλεσμα που επιδιώκεται με την οδηγία αυτή και προκειμένου, κατά συνέπεια, να συμμορφώνονται προς το άρθρο 249, τρίτο εδάφιο, ΕΚ. Αυτή η υποχρέωση περί σύμφωνης ερμηνείας αφορά το σύνολο των διατάξεων του εθνικού δικαίου, τόσο προγενέστερων όσο και μεταγενέστερων της οδηγίας για την οποία πρόκειται (βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 108, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 56).

198 Η επιταγή της σύμφωνης προς την οδηγία ερμηνείας του εθνικού δικαίου είναι πράγματι συμφυής προς το σύστημα της Συνθήκης, καθόσον παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα να διασφαλίζουν, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, την

πλήρη αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου όταν αποφαίνονται επί των διαφορών που εκδικάζουν (βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 109, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 57).

199 Η υποχρέωση βέβαια του εθνικού δικαστή να λαμβάνει υπόψη το περιεχόμενο μιας οδηγίας όταν ερμηνεύει και εφαρμόζει τους σχετικούς κανόνες του εσωτερικού δικαίου οριοθετείται από τις γενικές αρχές του δικαίου, και κυρίως από τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της μη αναδρομικότητας, και δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως βάση για ερμηνεία του εθνικού δικαίου contra legem (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 110, και Impact, σκέψη 100, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 58).

200 Η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας επιβάλλει πάντως στα εθνικά δικαστήρια να χρησιμοποιούν κάθε δυνατότητα εντός των ορίων της αρμοδιότητάς τους, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εσωτερικού δικαίου και εφαρμόζοντας μεθόδους ερμηνείας που αναγνωρίζονται από το δίκαιο αυτό, προκειμένου να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα της επίμαχης οδηγίας και να καταλήγουν σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που επιδιώκει η οδηγία αυτή (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 111, και Impact, σκέψη 101, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 59).

201 Όπως διευκρίνισε το Δικαστήριο με τη σκέψη 115 της προαναφερθείσας απόφασης Αδενέλερ κ.λπ., σε περίπτωση εκπρόθεσμης μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο μιας οδηγίας, η γενική υποχρέωση που υπέχουν τα εθνικά δικαστήρια να ερμηνεύουν το εσωτερικό δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο προς την οδηγία υφίσταται μόνον από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας αυτής στο εσωτερικό δίκαιο (βλ. επίσης προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 63).

202 Άλλωστε, στην περίπτωση που το αποτέλεσμα που επιδιώκεται με μια οδηγία δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί διά της ερμηνευτικής οδού, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά την απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1991, C-6/90 και C-9/90, Francovich κ.λπ. (Συλλογή 1991, σ. I-5357, σκέψη 39), το κοινοτικό δίκαιο επιβάλλει στα κράτη μέλη να αποκαθιστούν τις ζημίες που έχουν προκαλέσει στους ιδιώτες λόγω της μη μεταφοράς μιας οδηγίας, εφόσον πληρούνται τρεις προϋποθέσεις. Πρώτ' απ' όλα, η σχετική οδηγία πρέπει να έχει ως σκοπό την παροχή δικαιωμάτων σε ιδιώτες. Στη συνέχεια, το

περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτών πρέπει να μπορεί να προσδιοριστεί βάσει των διατάξεων της εν λόγω οδηγίας. Τέλος, πρέπει να υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παράβασης της υποχρέωσης του κράτους μέλους και της ζημίας που προκλήθηκε (βλ. απόφαση της 14ης Ιουλίου 1994, C-91/92, Faccini Dori, Συλλογή 1994, σ. I-3325, σκέψη 27, καθώς και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 60).

203 Εν προκειμένω εναπόκειται επομένως στο αιτούν δικαστήριο να ερμηνεύσει και να εφαρμόσει τις κρίσιμες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου, κατά το μέτρο του δυνατού και εφόσον έχει γίνει καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, κατά τρόπο ώστε να επιβληθεί η προσήκουσα κύρωση για την καταχρηστική χρησιμοποίηση αυτή και να εξαλειφθούν οι συνέπειες της παραβίασης του κοινοτικού δικαίου. Το εν λόγω δικαστήριο οφείλει, στο πλαίσιο αυτό, να κρίνει κατά πόσον οι διατάξεις του άρθρου 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920 μπορούν ενδεχομένως να εφαρμοστούν κατόπιν ερμηνείας σύμφωνης προς την οδηγία.

204 Όσον αφορά τη σημασία του γεγονότος ότι το άρθρο 103, παράγραφος 8, του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας τροποποιήθηκε μετά την έναρξη της ισχύος της οδηγίας 1999/70 και πριν από τη λήξη της προθεσμίας για τη μεταφορά της στο εθνικό δίκαιο, με σκοπό να απαγορευθεί απόλυτα, στον δημόσιο τομέα, η μετατροπή των συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, αρκεί η υπενθύμιση ότι μια οδηγία παράγει έννομα αποτελέσματα έναντι του κράτους μέλους αποδέκτη –και, συνεπώς, έναντι όλων των εθνικών αρχών– είτε κατόπιν της δημοσίευσής της είτε, ανάλογα με την περίπτωση, από την ημερομηνία της κοινοποίησής της (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 119, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 67).

205 Εν προκειμένω η οδηγία 1999/70 προβλέπει ρητά, στο άρθρο 3, ότι αρχίζει να ισχύει την ημέρα της δημοσίευσής της στην *Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων,* δηλαδή στις 10 Ιουλίου 1999.

206 Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, από τη συνδυασμένη εφαρμογή των άρθρων 10, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ και 249, τρίτο εδάφιο, ΕΚ και της σχετικής οδηγίας προκύπτει ότι, κατά τη διάρκεια της προθεσμίας μεταφοράς μιας οδηγίας, τα κράτη μέλη αποδέκτες της οφείλουν να απέχουν από τη θέσπιση διατάξεων ικανών να θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο την επίτευξη του αποτελέσματος που επιδιώκει η οδηγία αυτή (προαναφερθείσα απόφαση Inter-Environnement Wallonie, σκέψη 45, απόφαση της 8ης Μαΐου 2003, C-14/02, ATRAL, Συλλογή 2003, σ. I-4431, σκέψη 58, και προαναφερθείσα απόφαση Mangold, σκέψη 67). Δεν έχει σημασία από την άποψη αυτή αν η επίμαχη διάταξη του εθνικού δικαίου, η οποία θεσπίστηκε μετά την έναρξη της ισχύος της σχετικής οδηγίας, έχει ως σκοπό τη μεταφορά της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο (προαναφερθείσα απόφαση Αδενέλερ κ.λπ., σκέψη 121, και προαναφερθείσα διάταξη Βασιλάκης κ.λπ., σκέψη 69).

207 Κατά συνέπεια, όλες οι αρχές των κρατών μελών έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Francovich κ.λπ., σκέψη 32, απόφαση της 13ης Ιανουαρίου 2004, C-453/00, Kühne & Heitz, Συλλογή 2004, σ. I-837, σκέψη 20, και προαναφερθείσα απόφαση Pfeiffer κ.λπ., σκέψη 111), ακόμη και όταν οι αρχές αυτές προβαίνουν σε αναθεώρηση του Συντάγματος.

— Επί της ρήτρας 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου

208 Όσον αφορά τη ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, υπενθυμίζεται ότι, όπως προκύπτει από τη σκέψη 126 της παρούσας απόφασης, η εν λόγω ρήτρα δεν απαγορεύει κάθε μείωση της προστασίας των εργαζομένων ορισμένου χρόνου, αλλά μόνο τη μείωση της οποίας ο δικαιολογητικός λόγος έγκειται στην ανάγκη «εφαρμογής» της συμφωνίας αυτής και η οποία αφορά το «γενικό επίπεδο προστασίας» των εργαζομένων ορισμένου χρόνου.

209 Επομένως, πρώτον, η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου αφορά μόνο την «εφαρμογή» της συμφωνίας αυτής από τα κράτη μέλη και/ή τους κοινωνικούς εταίρους, που έχουν την υποχρέωση μεταφοράς της στην εσωτερική έννομη τάξη, και τους απαγορεύει, όπως διαπιστώθηκε με τη σκέψη 133 της παρούσας απόφασης, να προβάλλουν, κατά τη μεταφορά αυτή, ως δικαιολογητικό λόγο της υποβάθμισης του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων την ανάγκη εφαρμογής της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου.

210 Δεύτερον, η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου, η οποία απλώς απαγορεύει, σύμφωνα με το γράμμα της, «την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στον τομέα που καλύπτεται από την παρούσα συμφωνία», συνεπάγεται, όπως προκύπτει από τη σκέψη 140 της παρούσας απόφασης, ότι στο πεδίο εφαρμογής της μπορεί να εμπίπτει μόνο η μείωση της προστασίας σε τέτοιο βαθμό, ώστε να είναι δυνατόν να επηρεάζεται συνολικά η εθνική ρύθμιση που διέπει τις συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου. Οι ιδιώτες όμως δεν μπορούν να αντλήσουν από την απαγόρευση αυτή κανένα δικαίωμα του οποίου το περιεχόμενο να είναι αρκούντως σαφές και ακριβές και απαλλαγμένο αιρέσεων.

211 Κατά συνέπεια, η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου δεν πληροί τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να παράγει άμεσα αποτελέσματα.

212 Στο πλαίσιο αυτό, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, στο μέτρο του δυνατού, να ερμηνεύουν τις διατάξεις του εθνικού δικαίου κατά τρόπον ώστε η εφαρμογή τους να είναι σύμφωνη με τους σκοπούς της συμφωνίας-πλαισίου (βλ. κατ' αναλογία τη νομολογία που παρατέθηκε στις σκέψεις 197 έως 200 της παρούσας απόφασης).

213 Κατόπιν των προεκτεθέντων, στο αιτούν δικαστήριο πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι οφείλει να ερμηνεύσει, κατά το μέτρο του δυνατού, τις εφαρμοστέες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου σύμφωνα με τις ρήτρες 5, σημείο 1, και 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου και να εξακριβώσει συναφώς αν στις διαφορές που αποτελούν το αντικείμενο των κύριων δικών πρέπει να εφαρμοστεί, αντί για ορισμένες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου, κάποιο «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της πρώτης από τις αναφερόμενες παραπάνω ρήτρες, όπως είναι το προβλεπόμενο στο άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920.

Επί των δικαστικών εξόδων

214 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό

εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαίνεται:

1) **Η ρήτρα 5, σημείο 1, της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου, που συνήφθη στις 18 Μαρτίου 1999 και περιλαμβάνεται στο παράρτημα της οδηγίας 1999/70/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Ιουνίου 1999, σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου που συνήφθη από τη CES, την UNICE και το CEEP, έχει την έννοια ότι δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να θεσπίζουν ρυθμίσεις όπως το ελληνικό προεδρικό διάταγμα 164/2004, το οποίο επιγράφεται «Ρυθμίσεις για τους εργαζομένους με συμβάσεις ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα» και προβλέπει, κατά την ειδική μεταφορά της οδηγίας 1999/70 στο εσωτερικό δίκαιο με σκοπό την εφαρμογή των διατάξεών της στον δημόσιο τομέα, την εφαρμογή των μέτρων πρόληψης της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου τα οποία απαριθμούνται στο σημείο 1, στοιχεία α΄ έως γ΄, της ρήτρας αυτής, όταν στο εσωτερικό δίκαιο υπάρχει ήδη –πράγμα που καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο– «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας, όπως το άρθρο 8, παράγραφος 3, του ελληνικού νόμου 2112/1920, περί υποχρεωτικής καταγγελίας συμβάσεως εργασίας ιδιωτικών υπαλλήλων, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι η σχετική ρύθμιση αφενός δεν θίγει την αποτελεσματικότητα της πρόληψης της καταχρηστικής χρησιμοποίησης διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου την οποία διασφαλίζει το εν λόγω ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο και αφετέρου είναι σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο, και συγκεκριμένα με τη ρήτρα 8, σημείο 3, της εν λόγω συμφωνίας.**

2) **Η ρήτρα 5, σημείο 1, στοιχείο α΄, της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου έχει την έννοια ότι απαγορεύει στις αρχές των κρατών μελών να εφαρμόζουν ρυθμίσεις όπως η επίμαχη στις κύριες δίκες κατά τρόπο που η ανανέωση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα να θεωρείται δικαιολογημένη από «αντικειμενικούς λόγους», κατά την έννοια της εν λόγω ρήτρας, για τον λόγο και μόνο ότι οι συμβάσεις αυτές στηρίζονται σε νομοθετικές διατάξεις που επιτρέπουν την ανανέωσή τους με σκοπό την κάλυψη ορισμένων προσωρινών αναγκών, ενώ οι ανάγκες αυτές είναι στην πραγματικότητα πάγιες και διαρκείς. Αντίθετα, η ίδια αυτή ρήτρα δεν έχει εφαρμογή στη σύναψη της πρώτης ή της μοναδικής σύμβασης ή σχέσης εργασίας ορισμένου χρόνου.**

3) Η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου έχει την έννοια ότι η «υποβάθμιση» στην οποία αναφέρεται η εν λόγω ρήτρα πρέπει να εξετάζεται σε σχέση με το γενικό επίπεδο προστασίας που ίσχυε στο οικείο κράτος μέλος τόσο για τους εργαζομένους που είχαν συνάψει διαδοχικές συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου όσο και για τους εργαζομένους που είχαν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου.

4) Η ρήτρα 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου έχει την έννοια ότι δεν αντιβαίνει στη ρήτρα αυτή μια εθνική ρύθμιση, όπως το προεδρικό διάταγμα 164/2004, η οποία, αντίθετα από ό,τι συνέβαινε με προϊσχύσαντα κανόνα του εσωτερικού δικαίου, όπως το άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920, αφενός δεν προβλέπει πλέον, σε περίπτωση καταχρηστικής σύναψης διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου στον δημόσιο τομέα, τη μετατροπή των συμβάσεων αυτών σε συμβάσεις εργασίας αορίστου χρόνου ή επιβάλλει ορισμένες αθροιστικές και περιοριστικές προϋποθέσεις για τη μετατροπή αυτή και αφετέρου αποκλείει από τα μέτρα προστασίας που προβλέπει τους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, εφόσον οι τροποποιήσεις αυτές αφορούν, πράγμα που καλείται να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, περιορισμένη κατηγορία εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου ή αντισταθμίζονται με την έκδοση μέτρων για την πρόληψη της καταχρηστικής χρησιμοποίησης συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου.

Η εφαρμογή πάντως αυτής της συμφωνίας-πλαισίου μέσω εθνικής ρύθμισης, όπως είναι το προεδρικό διάταγμα 164/2004, δεν επιτρέπεται να καταλήγει στην υποβάθμιση της προστασίας που ίσχυε προηγουμένως στην εσωτερική έννομη τάξη για τους εργαζομένους ορισμένου χρόνου σε επίπεδο που να υπολείπεται του επιπέδου που καθορίζουν οι διατάξεις της ίδιας αυτής συμφωνίας-πλαισίου για την κατ' ελάχιστο όριο προστασία των μισθωτών. Ειδικότερα, για να τηρείται η ρήτρα 5, σημείο 1, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου, πρέπει η εθνική ρύθμιση να προβλέπει, όσον αφορά την καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, αποτελεσματικά και δεσμευτικά μέτρα πρόληψης των περιπτώσεων τέτοιας καταχρηστικής χρησιμοποίησης, καθώς και κυρώσεις που να είναι αρκούντως αποτελεσματικές και αποτρεπτικές, ώστε να εγγυώνται την πλήρη αποτελεσματικότητα αυτών των μέτρων πρόληψης. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται συνεπώς να εξακριβώσει τη συνδρομή των προϋποθέσεων αυτών.

5) Υπό περιστάσεις όπως αυτές που συντρέχουν στις υποθέσεις των κύριων δικών, η συμφωνία-πλαίσιο για την εργασία ορισμένου χρόνου έχει την έννοια ότι, όταν η εσωτερική έννομη τάξη του ενδιαφερόμενου κράτους μέλους προβλέπει, στον υπό εξέταση τομέα, άλλα αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέπεται και, εν ανάγκη, για να τιμωρείται η καταχρηστική χρησιμοποίηση διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, κατά την έννοια της ρήτρας 5, σημείο 1, της συμφωνίας αυτής, η συμφωνία αυτή δεν αποτελεί κώλυμα για την εφαρμογή ενός κανόνα της εθνικής νομοθεσίας που απαγορεύει απόλυτα, στον δημόσιο τομέα και μόνο, να μετατρέπεται σε σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου μια σειρά διαδοχικών συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου οι οποίες, δεδομένου ότι είχαν ως αντικείμενο την κάλυψη πάγιων και διαρκών αναγκών του εργοδότη, πρέπει να θεωρηθούν καταχρηστικές. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται πάντως να εκτιμήσει κατά πόσον οι προϋποθέσεις εφαρμογής καθώς και η εφαρμογή στην πράξη των κρίσιμων διατάξεων του εσωτερικού δικαίου καθιστούν τις διατάξεις αυτές κατάλληλο μέτρο για να αποτρέπεται και, εν ανάγκη, να τιμωρείται η καταχρηστική χρησιμοποίηση από τις διοικητικές αρχές διαδοχικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας ορισμένου χρόνου.

Αντίθετα, η ρήτρα 5, σημείο 1, της εν λόγω συμφωνίας-πλαισίου, δεδομένου ότι δεν έχει εφαρμογή στους εργαζομένους που έχουν συνάψει μια πρώτη ή μία και μοναδική σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου, δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να επιβάλλουν κυρώσεις όταν μια τέτοια σύμβαση καλύπτει στην πραγματικότητα πάγιες και διαρκείς ανάγκες του εργοδότη.

6) Το αιτούν δικαστήριο οφείλει να ερμηνεύσει, κατά το μέτρο του δυνατού, τις εφαρμοστέες διατάξεις του εσωτερικού δικαίου σύμφωνα με τις ρήτρες 5, σημείο 1, και 8, σημείο 3, της συμφωνίας-πλαισίου για την εργασία ορισμένου χρόνου και να εξακριβώσει συναφώς αν στις διαφορές που αποτελούν το αντικείμενο των κύριων δικών πρέπει να εφαρμοστεί, αντί για ορισμένες από τις εν λόγω διατάξεις του εσωτερικού δικαίου, κάποιο «ισοδύναμο νομοθετικό μέτρο» κατά την έννοια της πρώτης από τις αναφερόμενες παραπάνω ρήτρες, όπως είναι το προβλεπόμενο στο άρθρο 8, παράγραφος 3, του νόμου 2112/1920.

(υπογραφές)